

Tartu Riiklik Ülikool
N + V L ajaloo kateeder

L. Kadakas

L. Pöögelmann "Uue Ilma" toimetajana

Diplomitöö

Juhendaja: prof. Hoosberg.

NSV Liidu ajal. kat.
iiv. nr. 1863

Tartu 1964

lirisejuhatus

H. Pöögelmann kuulus nende revolutsionääride ridadesse, kes kogu oma jõu, energia, oskused ning teadmised andsid töörahva vabastamise üritusse.

Tema isiksusse oli koondunud vanemu matu revolutsionäär, väljapaistev ajakirjanik, andekas luuletaja ja hea pedagoog. Seltsimehed hindasid teda kõrgelt.

1935 aastal, tähistades H. Pöögelmanni kuuekümnendat sünni-aastapäeva, saatis E K P Kesukomitee talle järgmise õn-
nisluse: „Sünni-kuuekümnendal sünni-
päeval saadab Lestimaa Kommunistliku
Partei Kesukomitee fashismi terrori maalt

Sulle järjekindlale enamliinule võitlejale Eesti kodanluse jõhura vägivalda vastu, proletaarise teenituse. Sa oled 30. aastat võidelnud revolutsiooni vastutusrinnamal rindel. Siis isinus sunnib Eesti proletariaat nii reaktiooni aastadel tsarismi ajal, kui ka Eesti faschismi tingimustes mitte üksnes juhtivat partei-tegelast, vaid ka aernastatud seltsimeest, kes oma isikliku võle ja südamlikkusega aitab elavat sidet luua partei ja hulnade vahel." ¹

Selles erandluses on fikseeritud H. Pöögelmanni osa Eesti tööliikumises.

Kolm aastat hiljem hukkus Pöögelmann traagiliselt Itaalia kultuse ohvriks. Ligi kaaskümmend aastat varjutanid põhjendamatud süüdistused tema nime. Alles peale XX kongressi kannavad Eesti NTK ajaloolased suurima selle vägapaisva inimise ehu ja tegevust. Selle tõttu ei ole veel jõudnud ilmuda ühtegi ulatuslikumat tööd H. Pöögelmanni kohta.

Käesoleva töö esmärgis on hii-

---

¹ Klassivõidlus "detsember 1935, nr. 12, lk. 11.

ta juba H. Pöögelmanni tegevuse niile aastatele, mil ta oli Amurikas ilmuva galehe „Mus Ilm“ toimetasjans.

Põhilisens allumaterjalins väesoleva töö usijutamisel oli ajaleht „Mus Ilm.“ Ajaleht ei ole Eesti säilinud formu- linult. Eriti vähe on 1909. aasta numb- ruid — Tartu F. R. Keutzvaldi nimelises Kirjandusmuuseumis 7 ja E. N. V. Künli- nus Raamatukogus 13 (nust 3 dubleerivad) exemplari. Täielikult puudub 1910. aasta- käin. See raskendab „Mus Ilma“ esimeste ilmumisaastate uurimist. Osaliselt puudu- vad 1911., 1912., 1913. ja 1914. aasta numbrid. Täielikult on E. K. P. Ajaloo-Ins- tituudi raamatukogus olemas 1915., 1916., ja 1917. aasta väljaanded.

Töö usostamisel on kasutatatud ka ajalehes „Siin“, tähtaamadus „Rahva Tõna“ ja ajakirjas „Klassivõidlus“ ilmunud H. Pöö- gelmanni artikleid ning muid materjale.

I

„Uue Konna“ arutamisest ja tegevusest aastail 1909 – 1911

Eestlaste põgenemist kodumaalt eri-
nus juba kaugemas minevikus. XVII - XVIII
sajandil pageti balti-saasa aadli rive-
le alt loome või Peipri lakka. Välja-
rändamine muutus ulatuslikumaks XIX
sajandi viimastel aastakümnetel, mil sün-
duti põhiliselt Venemaa kaugematesse
piirkondadesse – Krimmi ja Tuga-Kaunaa-
nasse. Umbes samal ajal sündunud esi-
mured väljarändajad ka Amurisse.
Teadaolevail andmeil oli erimeenus välja-
rändajains-estlaseks Amerikas meigi
F. Beiman, kes oli sinna sündunud

1872. aastal.¹ Vähärändajad lootsid leida
Ameerikas lähedamaid majanduslikke tingi-
misi ja vabaneda tsaarivalitsuse ning
kalti-saasa aadli survest.

Ameerikas 19. sajandi II poolel toimi-
selt arenenud kapitalism vajas tööjõu-
spetsiaalset asutuste ja firmade agen-
did propageerisid igati vähärändamist
ja jühdusand kergetest rikkastumisvõima-
lustest Ameerikas. Kerged rikkastumisvõi-
mahused jäid suuremalt osalt unis-
tusdens. Vähärännanud eestlased täien-
dasid tavaliselt palgatöölise ridu.
Ainult vähesed õnnestus muutuda
väikeettevõtjadena või farmritena. Ameer-
ikas teenisid väikesed eesti arundu-
sed. Eestlased tõid kodumaalt kaasa
oma kombed ja traditsioonid. Vähä-
rändajate usuline külje eest hoolitses
Evangeliumi Luteriuse Missouri linnod,
kes jälgis, et luteriusulistel oleks
oma hingekarjane ja kirik.² Eestlas-
te ja lätlaste ühineus hingekarjaneus
sai pastor Hans Rebane, kes saabus
New-Yorki 1896. aastal.³ H. Rebane üles

1 „Eesti Ameerika Postimees“ märts, juuli 1897, nr. 1 ja 3.

2 H. Moosberg, Eestlaste vähärändamist ja elust
Ameerikas XIX saj lõpul - XX saj. algul. (käsimäri)

3 „Eesti Ameerika Postimees“ märts 1897, nr. 1.

andens oli eestlaste ja lätlaste hinge ja
 vaimu eest hoolitsamine. 1896. aastal
 arutas ta lätikeelse misjonilehe "Americas
 Westnetris" ja 1897. aastal eestikeelse mis-
 jonilehe "Eesti America Postimees"¹, "Ees-
 ti America Postimehes" tegi Rebane oma
 misjonitööd. Seal kirjutas ta naiseksid
 artikuleid nagu "Meie misjoni valgalt"²,
 "Mõni sõna püha misjoni kohta"³, "Kus
 käid lina püha armulaual" jne., aval-
 das kiriku- ning pühakute pilti ja
 annus toetust.

Rebane tegevus ei leidnud vastukaja
 kõigi eestlaste hulgas. Punduline
 inglise keele osuse tõttu ei saanud
 eestlased erilgu osa võtta Amer-
 ica ühiskondlikest elust. Sellest
 tingitudena tekkis vajadus eesti selts-
 nede järele. 1898. aasta aprillis au-
 datigi New-Yorgis esimene eesti selts,
 mis sai nimeks "America Eesti Hea-

1 1898. aastal nimetati "Eesti America Pos-
 timees" ümber "America Eesti Postimehes."

J. Deymani poolt koostatud arhiividokumen-
 tide kogumises "Tagasihisimeelse aastatel
 1907-1916" oli "America Eesti Postimees" üks
 neist vähestest ajakirjadest, mis trükkurite poolt
 armu ja heauskiitust leidis.

2 "America Eesti Postimees" detsember 1898, nr. 10.

3 "America Eesti Postimees" juuli 1899, nr. 5.

4 "America Eesti Postimees" august 1898, nr. 6.

tegu selts." Selts nõuabdas peamiselt peo-
 õhtuid. Nagu seltsi nimetus näitab, tege-
 les ta vahete-vahel ka puudustuannatava-
 te liikumise abistamisega. 20. sajandi
 alguses tekkisid veel mõned kultuur-ha-
 ridoalised seltsid, mis olid täiesti apo-
 liitilised. Eesti töölised säilitavad seal
 oma väikendamlinnu, kitsalt rahvusliku
 mentaliteti.

Murrangu Ameriica eestlaste ellu tõi
 1905-1907. aasta revolutsioon Venemaal.
 Reaktsioon ja terror paisuavad Améri-
 uasse palju poliitilisi pagulasi, mille
 hulgas oli ka V.P.D.T.P liikmeid.
 Astudes Ameriica eestlaste seltsidesse
 tõi nad kaasa oma revolutsiooni-
 lise meeluse ja võitlusvaimu. Kahtle-
 mata oli nendel suur osa selles, et 1906.
 aasta 23. märtil asetati Amériikas 11
 seltsimehe poolt esimene sotsialistliku
 organisatsioon.² 1907. aastal asetati New-
 -Yorgis Poliitiliste uannatajate abistamise
 büroo.³

Vastuvaluus kirjastusele "Ameriica Eesti Postime-
 hle" hankas rühm Kalifornia töölisi

---

1 "Eesti Ameriica Postimees" märts 1897, nr. 1.
 2 "Uus Elm" 6. augustil 1909, nr. 7.
 3 "Ameriica Eesti Album" II, 1921 New-York, lk. 30.

välja andma ajalehte "Töömies". Osa töölisi oli saabunud Amurikasse loome vaudu ja omasid ridemid roome tööliste ja loome töölistepasti väälkandjaga "Työmies". "Työmies" propogandis "Töömest" Helsingis elavate eesti tööliste hulgas, mille tulemuseks saabus Helsingist Tellimus ajalehe 100. numbrile¹. "Töömies" kirjutas eestlaste elust Amurikas, paljastas tsaarivalitsuse reaktioonilist poliitikat Venemaal ja Eestis, andis vastulööne reaktiooniväärile. Ajaleht uuris eesti tööliste Amurikas üles asutama sotsialistlikku organisatiooni. "Töömehel" tegi kaastööd V.P.D.T. liige ja revolutsiooniväär N. Janson. "Töömehel" väljaandjateks olid klassiteadlikud töölistad, kuid vilunud revolutsioonilisi publitsiste Amurikas eestlaste hulgas (peale N. Janson) ei olnud. Toimetusel jäi puudu järgevindlusist ning ajalehe verge raisati na pisiasjadele ning isiklikele dihidelle. Materialiste rasunte tõttu launas "Töömies" 1908.a. ilmumast. "Töömehel" oli kahtlemata suve osa vallas, et sotsialist-

---

1 "Töömies" 15. aprillil 1907, nr. 2.
 2 "Töömies" 15. märtil 1908, nr. 5.

kuu organisatsioonide arv pidevalt suure-
 nes. 1909. aastal oli eestlaste sotsialistlikku
 organisatsiooni Ameerikas juba 4 - New-Yorkis,
 San-Franciscos, Banuhadis ja Keattles.
 Nende kuulus 147 liiget.¹ Enalgu te-
 gutusid need organisatsioonid omaette.

1908. aastal valiti organisatsioonide kesku-
 nomitee aruuskaga New-Yorkis. Keskuomi-
 tee koosseisu kuulus 5 liiget. Seure-
 tämis valiti J. Tamm.²

Keskuomitee esimeses ja jätkumans
 ülesandeks oli ette valmistada Amee-
 rikas laivate eesti tööliste ühenduse
 ja väljaandmist. 1909. aasta 17. ja a-
 muiril uutusiid kolm New-Yorki eesti
 seltsi - Sotsialistlik, Ameerika Keatger
 ja "Lootus" - keskuomitee ettepanemul kou-
 nu New-Yorkis ja selle läheduses la-
 vate eestlaste koosoleku. Koosolekule il-
 mus ligikauds 150 inimest, kes võtsid
 vastu otsuse kavata ajalehte välja and-
 ma.³

Ajalehe väljaandmises oli vaja summa-
 rid. Nende muutmises organisati-
 Ameerika Eesti Siijastuse Üraühisus.⁴

---

1 „Uus Elm“ 6. augustil 1909, nr. 7.
 2 Tealsamas
 3 Tealsamas
 4 „Uus Elm“ 27 augustil 1909, nr. 10.

Õraühisuse erialgseis kapitalis oli 500
 ora a 5 dollarit — seega 2500 dollarit.¹
 Oratahtli võis osta iga tööline või organi-
 satsioon, kus selline soov avaldas. Ajä-
 lehe ilmumise momendil oli oraihiu-
 sel 90 liiget, neist 5 suuimat välisest-
 laste ritta.² Reale oratahtide müügi
 saadi ajalehe jaoks summasid veel
 proöhtute ja kogunduste korraldamise
 teel. Ühiste jõupingutuste tulemusena
 ilmus 1909. aasta 20. juunil ajalehe
 esimene number. Ajaleht sai enda-
 le nimeks „Uus Ilm“. Alates aja-
 lehe teisest numbrist hakkas see il-
 muma korrapäraselt — igal reedel.

„Uue Ilma“ esimene toimetaja sai
 endine „Uudiste“ toimetaja ja Eesti Põhisaal-
 demokraatiline Tööliste ühise ehu föde-
 ralistide partei rajaja P. Spren. On aru-
 saadav, et P. Spren oma rahvusliku-väi-
 kenodanline vaadetege ei muutnud „Uue
 Ilmale“ järgivindlat revolutsioonilist il-
 met anda. P. Spregi vaateid seloo-
 mustab seegi faut, et ta „Uue Ilma“
 esimeses numbris pöördus õpustunist

---

1 „Uus Ilm“ 27. augustil 1909, nr. 10.
 2 „Uus Ilm“ 20. juunil 1909, nr. 1.

K. Kautsky poole viisimusega Baltimaade rah-
vaste saatuse kohta, kui võimaliku rõja
norrat lausamaa Baltimaad onuperins.
Kautsky jättis üll ajapruuduse tõtte (nagu
ta ise kirjutas mänuis) sellele viisimusele vas-
tamata, kuid saatis „Mude Ilmale“ ter-
vituse, kus ta manitres üsti tööliki võitle-
ma demokraatliini vabariigi puuduste, mid-
de aga selle vabariigi enuse vastu. Ka
hiljem avaldati ajalehes Kautsky artii-
liid.

Vaatamata sellele, et toimutaja oli föde-
ralist ja revolutsioonilisi sotsialiste aja-
lehe kaastöölise hulgas oli vähe, oli
„Mude Ilm“ tööliikajaleht. Erities re-
tõtte, et teda ei toetanud mitte miin-
gusugune kodanlik ettevõte ega riias
ärius, vaid tööliised oma nappidest
summadest, teisens seotõtte, et aja-
lehe kaastöölised olid tööliised. „Mude
Ilma“ kirjasaatjad ja kaastöölised puud-
rid võidelda oma õiguste ja eesmärkide
est. Ideoloogiline möödakasumine mõnin-
gates viisimustes oli enamimul juhtudel
tingitud poliitilisest übanõpusest ja ma-

dalast handlusliinust taseerust. Ajalehes viis-
jutarid tööliste, kes tutvustavad rahaline
töö- ja palgaolusid, farmerid, kes viis-
davad oma elu-olu, maatrijad, kes
takterid endale sobivat maatriini mu-
retteda.

Klassivõitluse aktuaalsete probleemide vä-
ritlemine jäi „Uus Hlm“ teadlikumate
kaastööliste hoolus. Üheks võige aktiiv-
semas sotsialismi ideede ust võitle-
jaks oli M. Janson. „Uus Hlm“ 1909.
aasta 5. numbris ilmus tema ülesküt-
se toetada materiaalselt reaktiooni stu-
reid ja liberaalse saadetud VSDTP Tal-
linna Komitee liikmeid.¹ Et see
üleskütse tööliste hulgas vastuaja
leidis näitavad ajalehes ilmunud teated
annetajate ja toetussummade neuu-
se kohta. 1905-1907. aasta revolutsioon
Venemaal ja selle tagajärjed oli au-
tuaalses ühisuses „Uus Hlm“ veer-
gudel. Seda ühisust käsitles kindra
Jüriani juures artikulis „Mis tõi meile
Vene revolutsioon“, kes ta põhiliselt
õieti hindas revolutsiooni tähtsust ja saa-
vutusi.² VSDTP luuenda reaktiooni

---

1 „Uus Hlm“ 23. augustil 1909, nr. 5.
2 „Uus Hlm“ 2. juulil 1909, nr. 2.

perioodil vaatas N. Janson artikulis „Venemaa
 revolutsioonide demokraatia praegusel ajal.“¹
 Transmuudude tõttu oli materjali muretse-
 mine Venemaa ja Eesti olude kohta ras-
 kendatud. Siiski avaldati teatud foorumi
 ohvrite arvu kohta Venemaal, kirjutati
 Pärnu revolutsionääride protsessist, maa-
 rahva raskest olukorras Eestis, väljarän-
 damist ja nli tagajärjedest jne.
 „Uus Ilm“ loeti ka Eestis. Ajalehe
 ilmumise poole aasta hilvaatus, kirj-
 jutati, et üldiselt on Eesti lugupid
 „Uue Ilmaga“ rahul, kuigi on aval-
 datud soov, et ajalehe siin veel te-
 rasam ja võidavam oleks.² See soov
 oli põhjendatud. Vähe ilmus ajale-
 hes materjali kohaliku tööhäivõid luse
 kohta. Valgustati mitl mõningaid stui-
 ue ja fõõhite paluade alandamist,
 kuid paralleelselt avaldati tühiseid rõ-
 numeid rongi alla jäämistest, enestapumis-
 test jne. Palju ruumi ajalehes võt-
 rid väinuoandamine seltride vahelised tü-
 lid. Rahvuslased soovastu püüdnud võine
 selta ühinemisele agiteerida. See võin
 ei tulnud ajalehele kasuks. Tunda

1 „Uus Ilm“ 10. septembril 1909, nr. 12.

2 „Uus Ilm“ 24. detsembril 1909, nr. 27.

andis ideelise ühtsuse puudumine ja mar-
 xistlikum teooriat hästi tundvate kaastöölis-
 te vahetus. Ajalikes puudunud teimedu-
 se poliitilised järelejääd. Kaastöölis-
 telt ilmuvad küll mõningad sotsialismi
 propageerivad ja üldhauenduslikud kirjutised,
 kuid need oli siiski liiga vähe ja
 samuti oli nende tase vähe. N. Jan-
 son oli vene keeles tõlkinud artikli
 „Klassivõitluse õppetunnid“, mis analüüsib
 tööliste üldstabiili kootri.¹ Artiklis väidle-
 ti üldstabiili kui klassivõitluse vahendit, sel-
 gitati et üldstabiili ei saa olla univer-
 saalsus ja ainukeseks revolutsioonilise võit-
 luse vahendiks ja et selline arvamus
 oleks tööklassile vahjeline. Artiklis „Va-
 le ja selarvamisest sotsialismuse kohta“ sel-
 gitati sotsialismi teooriat ja tävati ümber
 väärtarvamus sotsialismi kohta.² Teemas
 artiklis „Rahvuse ühineus“ väidleti kodanlu-
 se rahvuspolitiinat, püüti selgitada rah-
 vuste tunnuse ühineust, rahvuse tunnuse-
 seid jne.³ Autor trideus inegi K. Marxi,
 ühineondliku formatiooni mõiste selgitamisel.
 Artiklil oli üda puuduri — muendas geo-
 graafilise faandori mõju rahvuste kujunemisel, se-
 gas ära rahvuse ja rahva mõiste jne., kuid

1 „Uus Tlm“ 5., 12., 19. ja 26. nov.; 3 det. 1909, m. 20-24.

2 „Uus Tlm“ 22. ja 29. oktoobril 1909, m. 18-19.

3 „Uus Tlm“ 3., 10., ja 24. sept.; 1., 8., 15., ja 22. okt. 1909, m. 11, 12, 14,
 15-17.

Selle aja luggjatele andis see artikkel kaht-
lemata palju uut ja väärtustlikku.

Kuigi „Uus Tõna“ oli sel perioodil puu-
duri, oli ta siiski tööliste ajaleht, mille
ilmumine eesti kodanlasele sugugi ei meeldi-
nud. Kodanlik „Postimees“ andis oma vengu-
del „Uus Tõna“ laimajatele lahuselt ruumi.
„Postimees“ 1909. aasta 175. numbris ilmus
„Uus Tõna“ kohta järgmine kirjutus: „Lähe
hooni ja riisu järel arvates pean null ot-
susele jõudma, et ulvasturesõbralid sama ainsad
vahalised isad on, või et aruamad lehesa-
lised võimetumas vähemuses on. Igatahes
jään ma lootma – või kardma? – et „Uus
Tõna“ meie silmapäiselt vaarem või hulgem uuel,
enne kui ta oma vaime vilja suuremalt
eksportida suudab!“¹

Seevastu leidis „Uus Tõna“ sooja vastu-
võtte nii roome tööliste hulgas, kes teda
matüriaalselt toetavad, kui ka teiste progressiiv-
se tööleiajalehtede hulgas. „Uus Tõna“ ter-
vitaxid sama ilmumise puhul Tallinnas ilmus
ametühingute ajakiri „Töö“ ja Amerikas ilmus
venemaalne sotsialistlik ajaleht „Russi

¹ „Postimees“ 6. augustil 1909, nr. 175.

Golos "1" "Muu Ilm" uutsus oma lugejaid
üle tellima "Tööd" ja võimaluse uual-
jeda materiaalselt toetama.

P. Speer pani oma toimetaja ameti ma-
ha 1910. aastal ja siirdus õppima Wiscon-
sini ülikooli. Juba ulnevalt tegles Speer
rohkem õppimisega ja oli viimased ajal
oma toimetaja nõustused heolitusse jätanud.
Järgmisel toimetajaks sai Linda Jürman.
Kahjuks ei ole meil Eesti säilinud
1910. aastast ühtegi "Muu Ilma" exempla-
ri. "Muu Ilma" seda perioodi aitab val-
gustada Hans Pöögelmanni artikkel, kus
ta kirjutas, et L. Jürman püüdis "Muu
Ilmale" veel kindlamat ilmet anda, kuid
degi seda osamatult. Ajaleht muutus uui-
vaus ja igavaus artiklite kogum. L. Jür-
man lubas "Muu Ilma" vengudel reuermi
maaga sakuseadajate kapitalistide agitatsioonile,
mis teadlinumod töölisel ajalehest eemale
toojas. Teotth tuli toimetajal "Muu Ilma"
kaastöölisitega ja lugejatega ette suavaid
koukupõrmeid. Ajalehe tellijate arv uuiwas
koumu ja Linda Jürmanil tuli lahutada.
"Muu Ilma" 1911 aasta 32. numbris ilmu-
ned Ameerika Eesti kirjastuse Osakirjaga

1 "Muu Ilm" 3. septembril 1909, nr. 11
2 H. Pöögelmann, Teiritus uasvõit leijale, "Klarnivõitlus"
mai 1934, nr. 5. lu. 3.

17.
nooroleme armandest selgub L. Jürmani lahkumise otsene ajend. Kõis teinud nores E. Vilde ühe artikliga keskuomitee vastu, mida saatisus ueldus avaldamast. L. Jürman nooguvis rllile ameti mahapanemisega.

Pärast L. Jürmani lahkumist ei leidunud ühtegi sobivat toimetaja kandidaati ja „Uus Elm“ toimetamine läks Toimetuse Nõunogu kätte. Toimetuse Nõunogusse kuulusid J. Laarm, A. Villmann, P. Lätte ja P. Ruiso. Toimetuse Nõunogu perioodil rääkis „Uus Elm“ alla ja muutus igasuguste mõtete ja vaadete avaldamise vahaks. Toimetuse Nõunogu mõistis „Uus Elm“ üsmänu järgmiselt: „... „Uus Elm“ pidi olema vaimliseks sidemeks peaaegu kõikidele Ameerikas asuvate uelaste vahel ja avaldama foorumis üsigele, suugu ja riruse, usu ja aadete peale vaatamata ...“²

Üheks üsmänu tegelaseks Toimetuse Nõunogus oli Jüri Laarm. Juba 1909. aastal algas „Uus Elmas“ poleemika J. Laarmi ja W. Janssoni vahel. W. Jan-

---

1 „Uus Elm“ 11. augustil 1911, nr. 32.

2 „Uus Elm“ 7. juulil 1911, nr. 27.

son pöördus J. Larmi poole järgmise
 küsimusega: "Tüie poliitiline arudo is
 J. L. Olete tüie minus sõprade sotsial-
 -demokraatlike tööliste - või nende vas-
 taste villast? Kas seltsimees või vaenlane?"¹

Kuigi J. Larm ise oli tööline ja eri-
 algu enast ka sotsialistina pidas, olid
 Amerikas viibimise 16. aastat demokraa-
 -ilmavaadet negatiivselt mõjitanud. Antiin-
 -lis "Poda sõrmad katelt"² õigustas ka
 ürgi antisemitismi. Antinud ilmus il-
 ma Toimetus Nõunogu uummuntöandeta
 ja rebotu esimes N. Jansson "Uue Ilma"
 veergudel süüdistusega Toimetus Nõunogu
 vastu: "Uue Ilma asutamiseist saadim
 unni Toimetus Nõunogu toimetaja uohuste
 jäidma hankamisiini tundime mee "Uut
 Ilma unni sotsialistlike tööliste ajalehte,
 mida A. E. L. Oravhius teadusliku sot-
 -sialismuse jätjismõtete laialilastamiscus
 välja andis... Kähyis näidab asi aga
 ennast nii välja, et mille teatud lihe
 riht - teadusliku sotsialismuse jätjism-
 -mõtete laialilastamine - uohu esimeste
 sammude jures Toimetus Nõunogu

---

1 "Uue Ilma" 3. septembril 1909, nr. 11.
 2 "Uue Ilma" 14. juunil 1909, nr. 28.

silmade es see kõvasti veevendama hakanab, et ta seda enam näha ei suuda.¹

Taimetuse Nõunogu vastusest N. Janssonile selgus, et see oli ajalehe endise reu-na täielikult hülganud ja nõunogu liikmete ausaamine sotsialismist õige imeliinus oli muutunud.²

J. Larmi tege artikulis "Theoria ja praantia" järgmised järeldused sotsialismi kohta: "Sotsialismus kui real asi on alles saamisel, millal see aeg tuleb, kus see üldida võib: "nüüd on ta siin" on deadmata. Vahetajad võib aga igavus, ka sotsialist, veel maid ja majasid osta ja kui onn hea, siis miljonäris hakanata."³

Tuiste sõnadega — saa maomaniinus ja miljonäris ning oota siis rahulikult sotsialismi saabumist, mis muudugi iseenest rille muutub ja sellise "sotsia- listi" majad ja maatüvid rationally- riks. J. Larmi ei hülanud oma loogikaga.

On amsaadav, et eesti töölisid riisuguste riisunohadega ja noogu Taimetuse Nõunogu tegevusega leppida ei soanud. J. Larmi viididistati "Uue

¹ "Uus Klm" 4. augustil 1911, nr. 31.

² Teatsamoz

³ "Uus Klm" 11. augustil 1911, nr. 32.

Ilma¹ allanäigus. "uus Ilm" vajab no-
 genit, kindla maailmavaatega toimetajat.
 Kuna Armuinas vastavat kandidaati ei
 ole, siis tuli anda strida mujalt.
 1911. aasta "uus Ilm" 32. numbrist
 selgub, et striti toimetajat Euroo-
 past.² Lõpu kandidaat leitiigi.
 See oli Hans Pöögelmann.

---

¹ "uus Ilm" 20. oktoobril 1911, nr. 42.

² "uus Ilm" 11. augustil 1911, nr. 32.

II

Hans Pöogelmann "Mee Alma" toimetajanna aastail 1911 - 1914

Hans Pöogelmann sündis 18. detsembril 1875. aastal Paistu kihelkonnas Lõuna-Viljandimaal. Esimesed teadmised sai ta Tubalaane külanoolis ja Paistu kihelkonnakoolis. Seejärel siirdus noor Pöogelmann edasi õppima Põltsamaa Aleksandrikooli, mille lõpetas 1892. aastal. Sellel ja õpingud esialgu piirdusid, sest rohkemast puudusid võimalused. Järgneva nelja aasta jooksul teenis ta endale elatist õpetajana Pihistvere külanoolis, kus tegi ka agaralt ateistlikku ja alkoholivastast propagandat. Pihistverest lahkudes siirdus ta tööle

Viljandi postkontorisse. Sel perioodil tegi ta kaastööd „Olviuude“, „Laulalale“ ja „Postimehele“. Kaastöö ajalehtedele tõi talle loojustandva ajakirjaniku nime ja 1899. aastal sai ta naha „Postimehe“ toimetusse. Kirjanduslikust tööst ulatus sellel ajal väljaspoole „Postimeest“ juhtusid „Vilitsuse ohver“, kogumik „Kodus ja vöörnil“ ning mõned suuremad tõlked. Ka luuletajana leidis Pöögelmanni tunnustust. Eriti märkimisväärne on 1900. aastal kirjutatud luuletus „Tuid pillun küdivasse ahju...“ „Postimehe“ juures valitsev olukord oli Pöögelmanni kolleegsete vaadeteiga enam-vähem kooskõlas, olgugi et mõnes küsimuses tuli ette ka mõtete lahku minekut. Kokkuvõttes toimetaja jaan Tõnissoniga ei erinevad. 1901. aastal lahkus ta „Postimehe“ toimetusest ja siirdus samaaegselt koduõpetajaks. Paari uut järjest tagasi pöördudes asus ta tööle värskest asutatud „Teataja“ toimetusse, kuhu olid koonduvad kolleegsed ärasarnad ning radikaalsemad jõud, nagu E. Vilde, O. Münder, ja

A. Harma, A. H. Tammsaare.¹ Pöögelmann ühitas „Teataja“ artiklid majanduslike ja poliitiliste küsimuste kohta, tõluis välismaist ilu-uigandust. Töö ajakirjanikuna pöndis pidevat enesitäiendamist ja 1903. aastal siirdus Pöögelmann Leipzigiisse kaubanduskooli õppima. Leipzigi luges ta „Leipziger Volkszeitung“² i, mida toimetas sotsialist Jaccub ja millele tegid kaardööd Mehring ja Luxemburg. Seal pöndus Pöögelmann uouu H. Harma sdeedega. Ise kirjutas ta selle pööodi kohta järgmist: „Et majanduskooli üliuooli õppeplaani üks me üsimisest õppeainetest oli ja seal meie ajal Harma'ist mööda ei saa, siis tutvumisin temaga korraga uahist küljest: Kõrmeelse sots. „Leipz. Volkszeitungist“ ja üliuoolis vanamalse prof. W. Thida ettelugemise uau-du. Vaated olid risti vastu uüivad. Meed pidid uouu pööuama.“² Pöögelmann üi-verus majanduskooli ajalehesse ja luges Harma aruustajaid usmäärgiga Harma põhjalikult ümber hiiata. Tulenus oli aga vastupidine. Ta kirjutas: „Aga tagajärg oli õte selle vastu, mis sooviti: iga raamatu uinnipaneu järele uasvas sunni:

1 H. Pöögelmann, meuletused, Tallinn 1957, lv. 8.

2 W. Janson, J. Lehmann, Hans Pöögelmann. Tema 25 aastase uiganduslike teguuse pööbelle mälestusreis, „Ullus Elm“ 5. mail 1916, nr. 18.

see on niisamaarugune asjata tahtmine ja
 kaste Marsi vääraata, nagu mul eneslgi his-
 ges kirjutas. Li olud ühtegi argumenti, mis
 tugev ja arusaadav küllalt oleus olud seda
 ilmavaadet väärama." ¹ Pöngeliste kahtluste
 ja otsimiste tulemusena kujunenud H. Pöö-
 gelmannil pikemaajane välgä sotsialistlikud
 vaated. Juba 1904. aastal kirjutas ta revo-
 lutsioonilise luuletuse "Kvadehuuled", milles
 ta kuulutas revolutsiooni lähenemist. Kui
 1905. aasta suvel Tõnisson tegi dalle ette-
 paneku luuesti "Postimehe" juurde tööle
 aruda, siis oli Pöögelmanni meelsus
 juba niivõrd muutunud, et ta kategoo-
 riliselt keeldus.

1905. aasta sügisel pöördus Pöögelmann Talli-
 nasse tagasi. Tema elus algas revolutsioo-
 nilise tegevuse ajajärk. Ta astus VSDTP
 organisatsiooni. Tööle luundus Pöögelmann
 "Teadaja" juurde, kavatsusega luunda "Tea-
 daja" sotsialistlikuks leheks. Seda kavat-
 susest teostada ei õnnestunud, kuid Pöö-
 gelmanni ja mõnede teiste teimetuse liiv-
 mete suuvel jüdi teimetaja Päts mõnesui
 üüsimuses järk andma, ning ajalikes aval-
 dati tõeliselt demokraatlikke ja sotsialistlikke

¹ H. Jansson, J. Lehmann, Hans Pöögelmann. Tema 25 aastase kirjandus-
 lise tegevuse juubeli mälestus, "Uus Elm" 5. mail 1916, nr. 18.

reisukohti. Pöögelmann võttis aktiivset osa parteilisesest organisatsioonistööst Tallinnas, Tartus ja maal. Ta viibis ka rahvaarindajate ülemaalist koosolekul Tartus.

Seose reaktiooni pealidungiga oli ta sunnitud minema põranda alla. Erialgu varjas ta ennast Nižni - Novgorodis ja Peterburis. 1907. aastal loomus loomes Tuijole Eestimaa sotsiaaldemokraatiline organisatsioonide konverents, mida juhtis H. Pöögelmann. Menševike ja bolševike vaheline võidlus oli terav, kuid Pöögelmanni juhtimisel õnnestus läbi viia bolševistlikud seisukohtad. Konverentsil vastuvõetud resolutsioonide kohta andis V. I. Lenin üheva hinnangu ja saadis need ressurjanssi juhtele parteiorganisatsioonidele.² 1907. aastal elas Pöögelmann Helsingis, Pariisis ja Londonis. 1908. aastal pöördus ta Eestisse tagasi. 18. aprillil 1909. aastal lahkus poliitika Tallinna Töölismajas ning ta saadeti ameerikale liberaalse Narõmi maanonda.³ Teinonda liberaalse meenudas Pöögelmann hiljem „Mees Ilmas“ avaldatud artikulis „Tõuluss, mitas“, kus ta seda värvikalt kirjeldas.⁴

Libeeri sai Pöögelmann Ameerika eestiseltimendelt nute dulla „Mees Ilma“ toimatajans. 1911. aastal õnnestus tal põgeneda. Pöögelmann tuli illegaalselt Eestisse, väis vanodus, kohetus revolutsiooniliste tegelastega ja sõitis siit 1911. aasta sügisel Ameerika Ühendriikidesse.⁵

¹ H. Moorberg, Hans Pöögelmann 1905-1962. a. revolutsionis, TR II Toimetised ikine 87, Tartu 1960.

² V. I. Lenin, Teosed, 12. kd., lk. 212-213, Tallinn 1953.

³ R. Hajau, Hans Pöögelmann, „Revolutsiooni lipunandjad“, Tallinn 1962, lk. 162.

⁴ „Mees Ilm“ 8. jaanuaril 1915, nr. 2.

⁵ Hõnningad eluloolised andmed Hans Pöögelmannist, „Klarnivõidlus“ detsember 1925 nr. 12, lk. 12-17.

H. Pöögelmanni jõudis New-Yorki 1911. aasta oktoobris. Tema saabumise puhul kirjutas "Uus Elm": "Nüüd on aeg, et kõik Ameerika organisatsioonid ja seltsid, niisama ka üksikud lehelugejad ja poolehoidjad lehe täiendamiseks ja uute lugejate juurde võt-
miseks uue jõuga peale hakanud ja kõik teevivad, mis iganes võimaline, sest et uus "Uus Elm" toimetaja, kõigiti selline sünnis, kindla ilmavaatega andevana ja vilunud aja-
kirjanik Elm. H. Pöögelmanni Euroopast siia on jõudnud ja juba järgmise numbriga oma tegevust lehe juures alustada tahab, milleni meie temale kõige paremat tähtsust ja jõudu soovime."

H. Pöögelmanni tulek "Uus Elm" toimeta-
jaks omas väga suurt tähtsust. Toimetu-
se Niunogue oli kaotanud igaruguse au-
toiteudi tööliste hulgas. Vähenenud oli
ajalehe tellijate ja kirjasaatjate arv.
Ajalehe sisuline vilg jättis palju soovi-
da. 1910. aastal olid tsaarivõimud
Eestis sulgenud ametiühingute ajakirja
"Töö". Pärast "Töö" sulgemist ei olnud
eesti töölistel oma ajakirjandust ja
uodaninud ajalehed tegid taunistamatult

---

¹ "Uus Elm" 20. okt. 1911, nr. 42.

klassivaenulikele propagandat. Aimeus ajaleht, mis võis võidelda töölisklassi huvide eest, oli sel perioodil „Mees Elm.“ teotõttu kasvav „Mees Elma“ tähtsus nii Ameerikas elavatele eesti- kui ka uudemaa töölistele. Ainult kindlate vaadete ja rahvalike ja hea ajakirjanike juhtimisel võis „Mees Elm.“ jõuda sellele kõrgele tasemele, mis vastas tehisele tööajalehtele. Hans Pöögelmanni viirus sai „Mees Elm.“ endale juba niisuguse toimetaja.

Pöögelmann suhtus ajakirjanike kutsele ja ajakirjanduse osasse ühiskondlikus elus väga tõsiselt. Tema sulist ilmus sellel teemal rida artikleid: „Ajaleht kui agitator“, „Avaliku hääl“², „Kuidas koduline ajakirjandus võltrib ja moonutab“³. Rõhutada ajakirjanduse tähtsust ja kirjutas: „Muidugi-koigi õpetuste alus on elu ise millest õpetused tõusnud ja milles nad juurdunud. Aga elu ja elust arusaamise vahenditest on tähtsamal kohal kahtlemata ajakirjandus. See on väga ja väga palju on üldise inimene, kes vaevalt kunagi muud riikilist kirjandust loevadki, kes võgu oma parteilise ilmavaate ja arusaamise ajakirjanduse juhatusel

¹ H. P., Ajaleht kui agitator, „Mees Elm.“ 12. det. 1913, nr. 50.

² H. P., Avaliku hääl, Tähtsamat „Rahva sõna“ 1914, lk. 81-90.

³ H. P., Kuidas koduline ajakirjandus võltrib ja moonutab, „Kiire“ 22. aug. 1913, nr. 93.

loovad." ¹ Lubõttu pidas Pöögelmann väga oluliseks võitleva tööajajärganduse loomist, mis aitaks töölistel vabaneda kodanliku ajajärganduse mõju alt. Ta rõhutas, et tööajajärgandust peavad ülal pidama töölied ise, sest ainult sel juhul saab see täielikult vaitsta tööliste huve. ² Tööajajärganduse kasvatuslikust tähtsusest kirjutas ta: "Pida-ge silmas, seltrimehed, et ajaleht kõige parem abinõu aadete laialilasta- miseks on. Ta raiub, hõõveldab, välit inimese vaimu kallal väsimatult niikaua, kui ta selle elarvamiste kammitsatist on vabastanud ja õige iseseis-va võitluse teele viinud." ³

Keskkond printsiipidest lähtudes vaatles Pöögelmann "uus tlma" es seisvaid üles- andeid. Kuna "uus tlma" oli ainuke Eesti emigrantide häälkandja Ameerikas, siis oli tema esmane ülesandeks sidemete pidamine tööliste vahel, kes teataval põhjustel olid sunnitud kodu- maalt lahkuema. Teinek väga tähtsaks ülesandeks oli lugijate silmaaringi laienda- mine, tööliste ulasiteadlikkuse tõstmine ja

---

¹ H. P., Ajaleht kui agiteerija, "uus tlma" 12. detš. 1913, nr. 50.
² "uus tlma" 19. mail 1914, nr. 22.
³ "uus tlma" 12. detš. 1913, nr. 50.

nende ettevalmistamine uus revolutsiooniline
 jõusumma võidumaal. Need olid põhilised es-
 märgid, mida H. Pöögelmann jälgis "Uue
 Ilma" väljaandmisel.

"Uue Ilma" rajandus Ameerika eestlaste elu-
 -olu ja tegevus. Elu-olu tutvustasid töö-
 liste ja faamrite ühjad, mis saabusid
 Ameerika võinudist oradest, kus elas eest-
 lasi. Need ühjad tutvustasid rahalist
 tööolulist ja palgatingimusi, mis tava-
 listelt ei olnud üugi hülgavad. Nende
 ühjade esmärgiks oli informatsioon teis-
 tele tööliste, kes võhka otsisid või
 seda mingil põhjusel vahetada tahnid.

H. Pöögelmann rääkis "Uue Ilma" raa-
 du Ameerika eestlaste tegevust. Eest-
 laste koosvaimise nõhtadens olid peo- ja
 kõneõhtud. Enimused teenisid põhiliselt
 "Uue Ilma" teostamise esmärgi, sest
 peoõhtute sissetulekud lävnd "Uue Ilma"
 rassasse. Peoõhtud pannaivid Ameerika
 eestlastele meelilahutust. Tagel ei koos-
 unud peoõhtu uskava ainult isetegevus-
 ettevannetest vaid seda kasutati föri-
 sematel esmärgidel. Nii näidens
 toimus 1912. aasta 24. veebruaril

poõhtu naistepäeva tähistamiseks. Kõnega
 teinud „Naisterahvaste ühineus“ esines
 H. Pöögelmann. 1912. aasta 23. märtil
 möödus 6 aastat esimese Eesti sõna-
 listliku seltsi asutamiseast Ameerikas.
 Sel puhul korraldas New-Yorgi sot-
 sialistliku Eesti selts poõhtu. Kõnega esi-
 nes V. Lauton, kes heitis taganivaate eest-
 laste sotsialistlikule liikumisele Ameerikas.²
 Poõhtuid korraldati niiski enamuses meele-
 lahutuse ja „Mees Hlm“ toetamise es-
 märgil. Teistregune iseloom oli kõneõhtu-
 tel, mida korraldati Ameerika eestlaste silma-
 rungi laiendamiseks. Nii näitus kõneldes
 N. Janson ühel niiregund kõneõhtul Leo
 Tolstoist,³ H. Pöögelmann vaagis sotsialis-
 mi vaenlaste seisukohti⁴ jne. New-Yorgi
 sotsialistliku Eesti seltsi kõneõhtul andati üi-
 rimust uudas seltsi tegevust elustada. Kõn-
 nudes töölise sellist kõneõhtust on võtma rõ-
 hutas „Mees Hlm“ üriduse tähtsust järgmiselt:
 „On see ju ainuke vahetus selts, millel
 otsuseks ülesandeks tööliste ringkondades
 ulari teadvust tõsta, oma ümbrikkonnast au-
 soamist laiale laotada ja riigid Eesti

¹ „Mees Hlm“ 16. veebr. 1912, nr. 7.

² „Mees Hlm“ 8. märtil 1912, nr. 10.

³ „Mees Hlm“ 23. veebr. 1912, nr. 8.

⁴ „Mees Hlm“ 10. jaan. 1913, nr. 2.

tööline ühikuline sotsialistiline pere täieõigusli-
kus liikumise kasvatada.¹

Tavaliselt antati null seltside tegevusse puu-
tuvaid ühikulasi seltside koosolekutel. "Uus
Hlm" tõi ära nende koosolekute protokol-
lid, et hoida lugejaid ühik sotsialistli-
se seltside tegevusega. Selleks, et anti vi-
sionida sotsialistlike seltside tegevust, leua-
juuste ühik seltsi ja sumindada nen-
de liikumise arvu, tegi H. Pögelmann
"Uus Hlm" vaudu tõhusat tööd töölis-
te teadlikkuse tõstmiseks. Tähtsat osa
etendavad teoreetilised töölisvõitluse ja tea-
dusliku sotsialismi ühikulasi käsitlavad ar-
tiiklid. Mõnikord võrsuvad need lugeja-
te ühikulasidest. Vastuseks J. Rauga üh-
ikulasi sotsialismi ja ühik vahetusest il-
mus artikkel "Sotsialismus ja ühik", kus
seda ühikulasi põhjalikult selgitati.² Ar-
tiiklil "Unionide asjus" käsitles tööliste ühik-
quid ja nende tähtsust.³ Artikli "Peri-
sotsialismus ja parlamentarisismus" avaldami-
sel kirjutati: "Vastuseks, mis hiljuti unio-
nide asjus avaldatud artikkel "Uus Hlm"
lugejate seas sünnitanud, annab meile põh-
just veel kord töölisulandi võidluse viisi

---

1 "Uus Hlm" 16. veebr. 1912, nr. 7.
2 Sotsialismus ja ühik, "Uus Hlm" 31. jaan. 1913, nr. 5.
3 Unionide asjus, "Uus Hlm" 7. juunil 1912, nr. 23.

ja jult mõtte juurde tagasi tulla, et uunuu-
 te voolude põrkumõtetelise vahenõrda veel lige-
 malt ja laialisemalt selgitada.¹ Artikulis
 „Otsustajaks jääb võitlus“ selgitati tööliste
 üüi tähtis on organiseeruda ja ennast täien-
 dada, et võitluses võitjaks jääda.² Võitel-
 di Harri õpetuse revidenijate ja sotria-
 lismi vaenlaste vastu. Sellel teemal ilmu-
 rid artiklid „Verotasammas eduteel“, „Tot-
 rialismus ja ta vastased“.³

Ned artiklid ilmurid tavaliselt ilma alluui-
 jata, üüid stiili järgi otsustades uuulus
 neist uus osa H. Pöögelmannile.

Sotrialsimi ideede propageerimine ei juir-
 dunud ainult „Uue Hma“ veequdega.
 Seda otstarvet täitis ka „Uue Hma“
 raamatuladu. Kijandust sellis Pöögelmann
 lüstit. Saada olevate teoste nimenija
 reulaamiti „Uues Hmas“. „Uue Hma“
 raamatuladust vöis osta Harri „Kapi-
 tali“, K. Zetkin'i: „Naisteravas ja se-
 ma majandusline rüüuord“, P. Lafargue
 „Ajalooline idealismus ja materialismus“,
 Fr. Lieber'i: „Rahvavabadus ja omavalitsus“,
 K. Kautsky „Vene revolutsiooni edasi-
 viivad jõued“, A. Bebel'i: „Risti üüü

1 Sindikalismus ja parlamentarismus, „Uue Hm“ 2. aug. 1912, nr. 51.

2 Otsustajaks jääb võitlus, „Uue Hm“ 26. sept. 1913, nr. 38.

3 Verotasammas eduteel, „Uue Hm“ 6. juunil 1913, nr. 23.

4 Sotrialsimus ja ta vastased, „Uue Hm“ 24. jaan. 1913, nr. 4.

ja "socialismus"¹ jne. Hõlpsamad väimand bro-
 šüürid leid Eestis toensuuni poolt rangelt
 keelatud. Ameerikas võis neid vabalt levitada,
 mida toimetaja ka ära kasutas. Pöögelman-
 nilt endalt oli raamatuladus brošüüre
 "Kool ja ühis" ²

1912. aastal valmis "Mue Hma" tüüri-
 jas Ameerika eestlaste kalender, milles
 tutvustati ühendusiude põhiseadust, sisse-
 rändamise tingimusi, passi- ja postimää-
 ruseid, naiste valimisõigust jne.³ Peale kõi-
 ge muu sisaldas see ka Ameerikasela-
 vate eestlaste aadressse. Käbis ei ole
 rda kalendrit Eestis säilinud ja tema-
 ga lähemalt tutvuda ei ole võimalin.

Väga oluline on jütas Pöögelmann nais-
 te silmaringi laiendamist ja nende
 osavõtte ühiskondlikust elust. "Mue H-
 mas" avaldati mitõttu palju naisküsi-
 must puudutavaid artikleid. Nõmisi:
 "Naisterahvad",⁴ "Naiste hääliõigus",⁵ "Tot-
 raldemouratia ja naisterahvate valimisõi-
 gus",⁶ "Naistõõ", haigus ja surevus,⁷
 "Naisterahvas seltsuondlises võitluses",⁸ kus
 käsitleti naiste õunonda lemaroleva ühis-

---

1 "Mue Hm" 26. aprillil 1912, nr. 17.
 2 "Mue Hm" 20. jaanuaril 1913, nr. 2.
 3 "Mue Hm" 22. novembril 1912, nr. 47.
 4 "Mue Hm" 1. märtil 1912, nr. 9.
 5 "Mue Hm" 15. märtil 1912, nr. 11.
 6 "Mue Hm" 23. augustil 1912, nr. 34.
 7 "Mue Hm" 3. oktoobil 1913, nr. 40.
 8 "Mue Hm" 17. aprillil 1914, nr. 16.

konnasüsteemi tingimustes, analüüsiti naiste
 osakaalu olusena põhjini, selgitati, et ainult
 sotsialismi garantuud naistele täieliku ühe-
 õigusele meestega ning kututi naine üles
 osutama ühiskondlikku ellu ja võitlema
 oma õiguste eest.

„Uus Nõm“ ei saavatunud töölini mitte ai-
 mullt poliitiliste juhtumijade ja teadusli-
 ke artiklite, vaid roogu oma sisse saadud.
 Kõiki teated, sõnumid ja artiklid, mida
 „Uus Nõm“ avaldas, olid kirjitatud
 tööliste ühiskondlikkuse kaardatamise
 eesmärgist lähtudes. „Uus Nõm“ oli Amee-
 rikaas ilmuv ajaleht ja räägiti kaardas
 ja ulnõige räägid olusid ja selgitas
 kõiki tähtsamaid päevanõundumisi. H. Põõgel-
 mann oli Ameeika elu tähelepaneline
 jälgija ja „Uus Nõm“ ardas pagulastel
 orientumada veneliste sündumistes.

1912. aastal toimunud Ameeikaas presidendli-
 valimised. Enne valimisi oli toimunud
 tõhene mine vabariiklaste partei. Ora vaba-
 riiklari ei õlnud rahel Tafti (endise
 presidendli) poliitikaaga ja moodustand va-
 bariiklari progressistide partei. Progressistide
 partei kandidaadiks oli Roosevelt, konser-

vahivõtte vabariiklaste partei kandidaadiks Taft, demokraatide parteil Wilson. Käis äge valimiselne kampaania, milles kodanikud gruppingud juhidrid ühduisid üle humberata rahvale demagoogiliste lubaduste andmises. Sel perioodil paljastas Pögelmann „Uues Thomas“ Ameerika kodanluse poliitikat. „Uues Thomas“ nutrus oma lugejaid üles mitte uskuma kodanluse demagoogilisi lubadusi ja rääkuma nenduse väga kiitlikult. Ajaleht selgitas, et võige selgemini sulat kapitalistide riikmanijaline, töörahva pedmise poliitika jüst valimiste ühel perioodil nähtavale. Kuu demokraadid võitid kongressil vastu suuretoli alan-
damise projektid ja mitiseenisid väedalt mõningate trustide degerust, kirjutas „Uues Thomas“, et need on tühipalgad asueldused ja mingit paremust sealst töölistel oodata ei ole.²

„Uues Thomas“ nutrus eesti tööliste üles hääletama Ameerika Sotsialistliku Partei kandidaatide Eugene Debs'i ja Emil Seidel'i poolt.³ Ameerika Eesti Kirjanduse Üraühingu ja New-Yorki Sotsialistliku Eesti Seltsi koosde-
kutel võeti vastu otsused saata Ameerika Sotsialistlikule Partele valimiskampaania par-

¹ Tulvane president, „Uues Thomas“ 23. veebruaril 1912, nr. 8.

² „Uues Thomas“ 27. septembril 1912, nr. 39

³ Telesamas

mans teostamiseks summarid.¹ Presidendi
 või demokraatliku partei kandidaat Wilson.
 Telemustades valimiste tulemusi, näitas „Mus
 Elm“, et sotsialistliku partei kandidaadi
 poolt hääletajate arv oli eelmiste valimis-
 tega võrreldes junduvalt tõusnud, mis andis
 tunnistust partei populaarsuse kasvust.² Et
 hoida eesti tööliste seas sotsialistliku
 liikumisega Ameerikas, ilmus „Mus Elm“
 sageli selletemalisi artikleid. Kõrva sotsia-
 listlikku liikumist Ameerikas jättis Ameerika
 sotsialistliku Partei analüüsiv Pögelmann
 partei segevust, struktuuri ja puudusi.
 1912. aastal toimus Ameerika sotsialistliku Par-
 ti kongress, mille puhul „Mus Elm“ aval-
 das artikli „Sotsialistliku partei kongress“³
 Artiklis kirjeldati, et Ameerika ühendriikide
 sotsialistlike organisatsioonide liikmete arv
 on tõhusalt kasvanud, kuid väline kasv ei
 vasta sisemisele kasvule. Analüüsides Ameerika
 sotsialistliku Partei puudusi leidis au-
 tor, et partei koosseis on väga riigie, sinna
 kuulub palju juhustlikku elementi, puudub
 riigimise distipliin ja tsentralism, parteil
 ei ole oma vembälevandjat. Artin-

---

1 „Mus Elm“ 30. augustil 1912, nr. 35.
 2 „Mus Elm“ 27. septembril 1912, nr. 39.
 3 „Mus Elm“ 18. mail 1912, nr. 19.

lil puudus alluiri, kuid stiili järgi võib oletada, et see puudus Pöögelmannile. Artikkel ilmus esimesel lehelüljel juhtusajana.

„Uus Tlm“ analüüsis ka sotsialistlikku ajamis- ja ühendamise olusordi Ameerikas. Sotsialistliku ajamis- ja ühendamise vast oli väga väike, kuid siiski ühel küljel oli suuri puudusi. Nagu „Uus Tlm“ kirjutas, oli see iseloomuliku nõrga sotsialistlikule liikumisele Ameerikas: „Ameerika sotsialistlik liikumine edeneb praegu laenuvas joones. Esimesel paigal seisab suurte hulka- de raskuste kogumine, healte ja nõudade võtmine, uskusse nende hulkaide sügavam harramine tagumisse ritta puab jääma. Sellisel viisandil töötavad ka ajalehed ja iseloom annab niile värv.“¹

Ameerika Sotsialistliku Partei puuduste analüüs aitas töölistel paumine mõista Ameerika tööliikumist antud momendil ja näha selle es seisvaid viisandid. „Uus Tlm“ tutvustas eesti töölistele Ameerika tööliikumise ajaloo. Sellisel juumal ilmus artiklil „Lihemiljed Ameerika tööliikumise ajalooist.“² „Uus Tlm“ valgustas ja analüüsis streigitikumist

1 „Uus Tlm“ 1. märtil 1912, nr. 2.

2 „Uus Tlm“ 8., 15. mail 1914, nr. 19-20.

Ameerikas. H. Pöögelmann kirjutas artikulis „Oma uuseine“ hotellitöötajate streigist New-Yorkis, kus suuremad kavatsesid võtta streigimurdjateks nequid. Nequite ametiühing uelas oma liikmetel streigimurdmise ära. Selles artikulis puudutas Pöögelmann väga valusalt viisimust Ameerika töөлisküsimises — rassiproblemi. Ta kirjutas: „Kuid mis peab selle ulamiteadvuse, selle ulamitunde viindluse juures, nagu seda nequite union ihus näitas, misit sotsialistidest arvama, kes oma valge nahavarva nurusehulluses võigi värvinahaliste peale nagu poolloomade peale uocabavad ja sotsialismise lipu all ristis, mille peal röönad seisavad: võigi maade töölised ühinegi? võimalisuus ja sotsialisuus arvavad nõuda: Ameerika värvavad võigi värvinahaliste ust hukku.“¹ Pöögelmann mõistis niisuguse vähtuse karmilt hukka. „Uus Elm“ avaldas statistikat streimide ja rööndest röövõjate arvu kohta.² Paaul uonal sai „Uus Elm“ deatid usti töölise streigimurdmise kohta, mille puhul rööndele töölisele huumamõistis avaldati ja selgitustööd tehti. 1914. aastal toimus Michiganis kaevurite streim, mis valitsurvägede poolt mit-

¹ „Uus Elm“ 27. septembril 1912, nr. 39.

² „Uus Elm“ 31. oktoobril 1913, nr. 44.

sinult maha rüüti. Sel puhul võttis New-Yor-
gi Eesti Sotsialistliku Partei oma korraldusel vas-
tu resolutsiooni, milles protesteeriti valituse
metriinuste vastu, avaldati solidaarsust streiki-
vate tööhistega ja pöörduti Ameerika töölii-
te poole ühisutega abistada streikijaid.
Aranijad resolutsioonist saadeti president
Wilsonile, tööministritele ja sotsialistlikule ajaleh-
tele.¹

Analüüsides Ameerika tööliste liikumise tõstis
"Uus Tlm" järevalt üles tööluste probleemi.
Artikulis "Tööta tööliste küsimus" toodi andmeid
tööluste arvu kohta ja avaldati arvamus, et
küüsi ajal on vastu selle arvu vahusordistu-
mus.² Artikulis "Tööta vahusamans" märgitakse,
et tööpuuduse küsimus muutub üha järe-
vamaks, kuid praeguse ühiskonnakorralduse on
võimatu midagi selle lahendamiseks ette võt-
ma. Artikulis kututi töölii üles võitlusse, ku-
na aimult selle abil võis hävitada unearmu
ja nälginuse ristumise.³ Nende artikulitel
oli üks eesmärk — hoida Ameerikas elavaid
ühisti töölii küüsi kohaliku tööhistliikumisega
ja aktiveerida need sellest võitlusest osa võtma.
Suurem osa ühisti töölii Ameerikas oli
sõjamaalt lahunud mitmesuguste ajadude run-

1 "Uus Tlm" 16. jaanuaril 1914, nr. 4.

2 "Uus Tlm" 19. juulil 1912, nr. 29.

3 "Uus Tlm" 16. jaanuaril 1914, nr. 4.

sil ja lootis sobival momendil sinna tagasi pöörduda. Emigrante huvitas näin, mis Eestis toimus. Teda arvestades, andis Pöögelmann „Uue Hma“ pidevalt informatsiooni riindmuste kohta Eestis. Läbi raasuste oli „Uue Hm“ loonud sidemed kodumaaga. Raasused olid astunud „Uue Hma“ teinutamisega Eestisse. Ajalohd oli uodumaal uelatud, H. Pöögelmann ja agaramad waastöölised (H. Jansson) sandarmivalitsuses muutus nimeniijas.¹ „Uue Hma“ saadeti Eestisse loome uaudu poodildi illegaalselt. Teda tegid Helringis elavad eesti seltsimehed, uelliga Pöögelmann oli loonud tihedad sidemed. On mäilinud Helringist F. Kuusemetsa poolt Pöögelmannile saadetud postkaard, mis annab tunnistust sidemest „Uue Hma“ ja Helringis elavate eesti seltsimuste wahil. F. Kuusemets lubas uijas saada lähemal ajal tühimused „Uue Hma“ ja mainis, et „Uue Hma“ teotamise uimius tühit aruhoole sealse komitee koostolekul, uus seda uindlarti positiuvalt otsustatakse.² Loomes elavad eesti reuolutsioonilised pöölisid teotaxid toe-

1 H. Pöögelmann, Teuwtis waastöölhiija le, „Hlarrivöitlus“, mai 1934, nr 5 (164) le. 6.

2 Kuusemetsa (Kuusemanni) kiri H. Pöögelmannile New-Yorki Helringist 19. uouembriil 1919, J. Pöögelmanni isikuliinust arhiuivist.

poolt igati "Muu Hõma". Kaastöö oli rohkem arvuline ja teateid loome olude kohta ilmus sageli. Ajalehes kirjutati tsarivalituse reaktioonilisest poliitikast loomes, kritiseeriti pastori A. Nigolat, kes oli alanud loomajoonu Eesti Headegevate Seltsile Helmingis, et sealt "sotsialismuse lõhna välja nutsetada" ja kes igati juunis seltsi üritusi murega ajada, val-³gundati eesti seltside tegevust loomes, toodi teateid loome Sotsiaaldemokraatliku Partei kohta, mille 10. aastast juubelit "Muu Hõm" 1913. aastal tähistas.⁴

Sellised olid "Muu Hõma" redimed loomes elavate eesti töölistelega, mille vande ajalehete Eestisse loimitati. Kaastöö Eestist, nagu märkis H. Pöögelmann Ameerika Eesti Kirjastuse Osakõhingu 1912. aasta koosolekul, oli napivõitu ja jättis soovida.⁵ Ei olnud ennustunud leida alalinis kaastöölisi.

1 "Muu Hõm" 29. märtsil 1912, nr. 13.

2 "Muu Hõm" 23. veebruaril 1912, nr. 41.

3 "Muu Hõm" 24. jaanuaril 1913, nr. 4.

4 "Muu Hõm" 10. oktoobril 1913, nr. 41.

5 "Muu Hõm" 9. augustil 1912, nr. 32.

42.
Mõningaid teatud õnnestus Pöögelmannit
siiani saada. Ta jälgis ka pidevalt
Eesti kodanliku ajakirjandust ning pal-
jastas selle tööhisvaenuliku propagan-
dat.

Eesti elas üle hõõstusliku fousu. Oli
tunda sõja lähenemist. Ehidati uusi
laevatehaseid - Vene-Balti, Benner, Nob-
lersner, alustati Tallinna sõjasadama
väljaehitamist. Kiirenes tootmise kont-
sentratsiooni protsess ja fousis tööliste
üldarv.¹ Teravnenid klassivastuolud.

Eesti kodanlus püüdis kõigi vahendite-
ga oma majandusliku ja poliitilist
võimust suurendada.

Väga tabavalt väljendub Pöögelmanni „Uus
Hmas“ Eesti valitsevat olusorda. „Uus
Hm“ kirjutas Eesti kodanluse kohta:
„Kõvakäsure hullustus valitseb praegu Eesti
kodanlust. Tallinnas on linnavalitus Eesti
„isade“ käes, kes järelevalvamisega
hõltsid kull nooremad aga mitte hoolitu-
mad ei ole uue nunde õpetajad
sõnslased. Muudmisi ei ole sõnslastel
selleks nii määrata-avaid võimalusi
uue nunde Eesti „edulastel“.² Eesti

¹ ENPV ajakiri II, Tallinn, 1963, lk. 479.

² „Uus Hm“ 8. novembril 1912, nr. 45.

uodanlus oli tsaarivalituse alandlik alam.
 „Muss Km“ väidles paralleelselt Eesti sünd-
 mustega ja Venemaa sündmuse, kuna
 need olid tihedalt seotud.

H. Pöggelmann oli inimlikult saanud kama-
 tada tsaarivalituse repressioonide läbi.

Ta valgustas ajalikes järevalt tsaarivalituse
 reaktioonilist poliitikat. Artiklis „Vene
 reaktiooni tõmukatöö“ väidleti „rahustami-
 ni“ ja karistussalvade segevust Venemaal,
 loodi andmeid hukatute ja haavatute arvu
 kohta. „Muss Km“ usub, et 1905. aastal
 vähevõidetud vabadust ei ole enam midagi
 järel. Valgustades tsaarivalituse reaktioo-
 nilist poliitikat Eestis, toi „Muss Km“ ära
 andmeid raamatuvogude ja tööliste ühingute
 sulgemise kohta, trüüvabaduste piiramise koh-
 ta jne. Kui „Petersburi Teataja“ usub, et
 ajakirjanduse trüüvabadust veelgi piirata kavatse-
 jasse naeruvõõrutas „Muss Km“ sarkastiliselt
 eesti uodanluse reetlikkust: „Kus olid sa,
 Venemaa trüüvabadus, ja veel muum
 rina, Eesti edumeelsus, kes sa Vänd-
 ras vahraudate püssidega seda va-
 badust revolutsiooni lõugade vahelt ta-
 gani viinuda ütavad. Tänu mees
 lamab ne ees Eesti rahvas“²

1 „Muss Km“ 15. märtil 1912, nr. 11.

2 „Muss Km“ 15. novembril 1912, nr. 46.

H. Pöggelmann arus „Uues Hlm“ toimetaja kohale ajal, mil Venemaal algas revolutsioonilise liikumise tõus. Selle perioodi sündmuste väitlemine „Uues Hlm“ omas suurt tähtsust eesti tööliste Americas ja kodumaal.

Väga kiiresti reageeris „Uues Hlm“ Leena sündmustele. Erimused teated Leena uultra-karvanduste tragöödiast ilmusid ajalehes 26. aprillil pealüüja all „Kasavad mõrta-koöl“. Nud did, nagu „Uues Hlm“ mainis, vut etamäärased. Järgmine artikkel „Veine sündmus Siberis“ valgustas sündmust juba lähemalt. Tuues ära sündmuste väigu kommentaaris „Uues Hlm“ rda järgmiselt: „Nii on lihtselt võlida mõrta-koö käike, mis uus pälvis Nikolai Verise rakuuroonis on. See avaldu ilma vähemagi põhjusega sadade vaputali - vägi-valla ajade mahatapmine on oma uuhutavusega terve Venemaa taretanult küsima pannud: kaugele see viimane läheb?“²

Eesti uodanlii ajakirjandus väivis Leena sündmused uunus. „Uues Hlm“ uuitiseeris „Postimeest“ ja „Tallinna Teatajat“:

1 „Uues Hlm“ 26. aprillil 1912, nr. 17.

2 „Uues Hlm“ 10. mail 1912, nr. 19.

„või mis tähendabki Postimehele veeböö üle 500 ohvriga, kui tal tarvis on mõne ja. Põllele veldamat teha, või panuratti jäänud karvuse vronut kõmusevadega paigas niikuuma nõotada. On ju need ohvid ainult tööliste ja sõjal-vabameelne Tall. Teataja oma tööli-teõngitsemises ei saa ikuagi veel mahti. Vene valitsuse veeböö asjus rünnakut võtta.“¹

Leena sündmusdele järgnesid üle kogu Venemaa protestimeeleavaldused. „Mees 1 km“ tõi andmeid sündmuste väigse ja struikide arvu kohta. Koos teated ilmuvad toimelaja kommentaaridega. Pöögelmann hindas uut revolutsioonilist tõusu Venemaal järgmiselt: „Kuidagi, demonstratsioon ei ole veel revolutsioon ja struik mitte vabaduse võidulõika. Aga see sulle võimata surve, mis reaktioon tööliste — ja üldiselt vabaduse liikumise vastu tõi, läbi on elanud, see võib aimata, missugust määra-tud jõudu praegune struiklane Venemaal eritab. Ja kuigi see silmapäevast veel muudust ei too, mis on ta omati kind-laus tunnistuseks, et uus võidlus valmimas on.“²

T. Pöögelmann hindas olusorda õiges-ti — võidlus oli tõepoolest valmimas. Sel-

¹ „Mees 1 km“ 17. mail 1912, nr. 20.

² teabamas

lest andrid tunnistust "Mees Klm" avalda-
 tud teated viimast 1. mai demonstratioo-
 nist 1912. aastal, ägenevast streigi võit lused ju.
 1914. aastal ilmus "Mees Klm" artikud pal-
 jidootava pealaujaga "1905. a. aavad".¹ Pöögel-
 mann nägi ette revolutsiooni.

Venemaalt levis streigilaine Eestisse. "Mees Klm"
 kirjutas streikidest Lutheri ja Volta vabariik-
 tes Tallinnas, 1. mai juubelilõuist ju.

Üheks nunnimant streigius 1912. aasta riigi-
 al oli trüvitöölise streik. "Mees Klm"
 valgustas streigi põhjuseid ja väinu. Trüvi-
 tööliste streik lõppes tööliste palnade tõstmis-
 raga. "Mees Klm" hindas seda võitu rõõ-
 gult.² Ajalehes kirjutati veel väritööliste-

— raamatunõitjate, nätsypate, kingseppade
 ju. streigist. Analüüsides seda streiki kir-
 jutas "Mees Klm": "Nähtus on seda rõõ-
 mustar, et ta peaaegu kuuult just nendes
 töölisteühikudes ilmnsin tulu, mis nodanti-
 se ajainjanduse tõenduse järel kapitalistli-
 sest unnaminst juttugi ei või olla, nimelt
 väritööstuses... Peale majandusliku võidu-
 — streigid lõpuvad kõiu enam-vähem täie-
 liinu võiduga — panevad nad kindla alu-
 se ühistundele ja tööliste ühinemisele."³

1 "Mees Klm" 17. aprillil 1914, nr. 16.
 2 "Mees Klm" 13. veebruaril 1913, nr. 7
 3 "Mees Klm" 8. novembril 1913, nr. 45

kel ajal, kui Eesti hõõlised võitlesid oma
 elutingimuste parandamise eest, valmistus
 Venemaa- ja muudugi ka Eesti kodaklus
 pühitsema Romanovite valitsemisaja 300.
 aastast juubelit. Föögelmann näenuvääri-
 tas seda väga teravalt. „Uus Hlm“ üri-
 jutas: „Tuue Venemaa, rahhulgas ka meie
 meelitame Eesti valmistab agarasti oma ju-
 maldatud valitsemisaja 300. aastase juubeli vas-
 tu. Tähtsaimis meie hävitud ringkonnad on
 vaimustusega asja juures. Selleni tulbui, et
 linnavalitustes, näitens tunnalandlises Tal-
 linnas, üns plaan tuisit taga ajat, aga
 senini veel siiski kõige parimat leidud
 ei ole, millega oma austamist ja pöhtjä-
 tumat tänu valli valitsemisaja vastu üles
 näidata.“¹ Armandus Adamsoni pro-
 jekt Romanovite 300. aastase juubeli pu-
 hul piisitavale mälestussambale tunnista-
 ti ülevõnemaalitel võidlustel parimaus.
 Eesti kodaklus ajamispäindus juubeldas.
 „Uus Hlm“ jähutas seda vaimustust jäng-
 miselt: „Ja uni siiski ne ajamispäin-
 dus Romanovite mälestuskuju ette põl-
 vitama kipub, uni ta selle asemel, et
 uiledaid kahtsuspirasaid nutta selle.

---

¹ „Uus Hlm“ 5. aprillil 1912, nr. 14.

Eesti pojad, võit - olla tõesti suure kunstniku
 pärast, kelle vaade lubab niisugust nõhuta-
 vat ajajärku aatelinus mujas ühendada -
 - kui ta selle asemel õnnitundel rõõmu-
 pisaraid valab... siis peans maa nutma
 suurese ajanihänduse pärast, kes nii oja-
 lin - itatsevalt siannide, vägivalta ja võllaste
 ausammaste eest lõmitab..."

Nend paar tritaati näitavad muivõrd vai-
 mumat ja datavalt Pögelmann eesti no-
 dantuse tegevust näruvääristas ja sellele
 huukamõistu avaldas.

"Mees Klm" paljastas veel nodantuse kann-
 vustikuumise kampaaniat, valgustas Esto-
 nia teatri avamist, skandaali P. Vilde
 "Tabamata ime" ümber, kritiseeris J.
 Tõnissoni ja K. Pätruse tegevust "rahva-
 mustena jne.

On arusaadav, et "Mees Klm" ei jõud-
 nud anda täielikku ülevaadet Eesti
 olude kohta. Seda ei saanud teha
 juba muumipunduse tõttu. Sellepärast oli
 "Kiire" ilmumise 1912. aasta juunis
 lähelpanuväärsus sündmuseis nii nohuma

---

1 "Mees Klm" 11. jaanuaril 1913, nr. 2.

nui ka Amurikas elavatele eesti tööliste.

"Kiire" toimetasid oli Pöögelmanni kaas-
võitleja jaan Anvelt. "Kiire" ilmumise
momendid alates propageeris Pöögelmann
teda "Mees Ilmas", "Mees Ilm" teatas.

"Ajaleht "Kiir" Narvas on ainuke töölis-
leht uudemal, mille veergusid mitte no-
dantlaste ärikivi ja nildkonnakasid
ei valitse. juhime siin kohal ka Mees
Ilma lugijate tähelepanmist no-
dumaa kaasvõitleja juale ja soovita-
me ta tellimist ja toetamist."

"Mees Ilm" jätkis pidevalt "Kiire" väi-
väinu. Ajalikes ilmumised teaded
"Kiire" numbrite äranõrjamisest, vastu-
tava toimataja A. Puusepa arreteerimi-
nest, "Kiire" juuniorjas, J. Anveldi
ja V. Buevi uortuutes toimepanded läbi-
õrjimisest jne.

"Mees Ilm" juunioris "Kiire" avaldatud
teatid eesti rindomuste kohta. "Kiir"
leidis emigrantide mas laialdast toetust.
Teda telliti ja toetati rahaliselt. "Mees
Ilma" uortuutes sammudest eesti töölistikuumi-
ns võisusi nimetada "Kiire" toetamist.

"Kiire" uude said emigrandid põhjalikult tutvuda Eesti valitseva olusisega. Et tutvustada uodurnaa töölini klassivõitlusega Ammuikas, avaldas H. Pögelmann "Kiire" nea artikleid. Artiklid ilmusid rubriigis "Püri tagant" ja "Kirjad uisjad Ammuikast". Artiklis "Tagarivaade Ammuika 1912. a. töölinuümise peale" analüüsis ta tähtsamaid näidmisi Ammuika töölinuümises, millest ta tege järgmise järelduse: "Kõnne võttes ja lõpul seisatades tundub, et läinud aasta tööliste klassile mitte libedal reul mööda ei läinud. Kuid arenemishoog näib tulevatel päevadel veel rasumaid võitlusi teema töötavat. Elutingimused nõuavad tungivalt parandust. Vabatahtlikult andmist ei ole loota ja võitluseks on Ammuika kapitalismis õige tugev, tööliste klassi organiseeritud jõud võrdlemisi nõrgane. Kes tahaus ennast siin hülgavate lootustega jätta, vähemalt lähemas tulevikus? Palju rasumid päevi, palju tõsist tööd oma jõu uoqumisel ja uu-raldamisel lähel veel tarvis, enne kui võitluses demuivamaid tagajärgi võib loota!"

Ammuika uodanluse võitlusest töölinuümise

vastu kirjutas H. Pöögelmann artiklites

"Küna müürid — sotsialismuse vastu" ¹ ja
 "Ostritause teend." ² Eximex artiklis kirjutas ta, et Ameerika kapitalistid tõkestavad sissesaandamist, kuna viimast ajal kasvab rahutus vaesemates, hiljuti sisse-
 rännanud töölisklassides. Nagu Pöögelmann mainis ei munda valitsus ülas tõusta-
 da sellega töölisklasside vastu.

Artiklis "Ostritause teend" kirjutas ta, kuidas Ameerika kodanlus püüab järelandmis-
 tega töölisklassidest summutada. Kodan-
 lus on teenud juttu paluade alamäärise
 sissesaandamisest ja isegi taustide üle
 valituse kontrolli kehtestamisest. Need abi-
 nõud võndused Pöögelmanni arvates sellist:
 "et kapitalistiline süsteem oma arengi-
 ses allere järku on jõudnud, kus ta
 vahjulise mõju nii hädaohtlikuks läh-
 heb, et isegi ta vaitsjad sellest mööda
 ei saa minna." ³

Ameerika kodanlus poliitilised paljastandid
 "Küres" veel Pöögelmanni artiklid
 "Psia ja süsteem", ⁴ "kohus süü-
 pingis", ⁵ "Naiste õiguste seisundol Ameerika"

1 "Küres" 9. veebruaril 1913, nr. 17.

2 "Küres" 14. veebruaril 1913, nr. 23.

3 Sealsamas

4 "Küres" 20. aprillil 1913, nr. 44.

5 "Küres" 12. veebruaril 1913, nr. 18.

riikas" ¹ ja pealuisja all "Küürid uisjad
 Amerikast" ² ilmunud uisjetised.

Nendes artiklites näitas Pöögelmann ennast
 ettenägeliku ja järjekindla retsialistina
 ning andena rülemehena.

"Küür" toimetuse hindas Pöögelmanni uas-
 tööd kõrgelt. Tema artiklid avaldati
 uohe, kui nad Amerikast saabusid. Kuu
 artiklid ilmus jühtküjadena. Need olid:
 "IV riigivolikogu ja ühisuondliuud jõud" ³
 ja "Kuidas uodanline ajauisjandus võltis
 ja moonutab." ⁴

"Uus Tlm" rühtus "Küürse" uis oma
 uasvõitlejasse. Suuatu rühtusid uodan-
 liuud ajalised "Küürse" uasnuhikult.

N. Jansson kritiseeris artiklis "Tööliste
 lehed ja tööliste "rühtad" "Tallinna
 Teatajat" ja "Küürse" uis endid
 retsialistlike ajalehtedena nimetanid,
 aga tööliste Töölistelehele "Küürse" ühi-
 selt hambaid näidanid. ⁵

1914. aastaks ilmus J. Anveldi toime-
 tusel jühtraamat "Rahva Tõna",
 mida "Uus Tlm" oma lugyatele soojalt

1 "Küür" 9. uelmuuil 1913, nr. 17.

2 "Küür" 21. mail ja 13 jünnil, 1913, nr. 56 ja 61.

3 "Küür" 23. uelmuuil 1913, nr. 23.

4 "Küür" 22. augustil 1913, nr. 93.

5 "Uus Tlm" 3 aprillil 1914, nr. 14.

soovitas.¹ Seal ilmus Pöögelmanni vastööna
 artikul „Avalia hääl“, milles ta iseloo-
 mustas Amurikas ilmusa ajakirjanduse põh-
 jal uodantunnu ajakirjandust ja propageeris
 töölisajakirjandust: „Kes sellest artikule
 nõõri otnas vutavast ohuõõnnast vabanda ta-
 hat, sellel on ainult üks tee es lahti
 — vaba iseseisva töölisajakirjanduse piinde,
 mida aiuamad ei jahi ega aiilm ei
 no“² „Uus Elm“ oli niisugune töölis-
 ajaleht, ja sageli tuli tal võidelda ma-
 teniaalsete rasustega. Toimutaja taun oli
 12. dollant nädalas — madalam kui usu-
 mine töölis palu.³ Tööd oli väga palju.
 H. Pöögelmanniil tuli sageli tegelda puht-
 tehnikise tööga, mille tõttu ta ajalehe niu-
 lisele mitjale nii palju aega ei saanud
 pühendada, kui ta ise õhus soovimud.
 Rasustele vaatamata oli „Uus Elmast“
 H. Pöögelmanni puhtimisel unjunenud rõõ-
 gel ideelisel taunmil niu töölisajaleht.
 Ajalehe populaarsus emigrantide keskel oli
 suurenenud. Oli kasvanud niijaatjate
 ja ajalehe tellijate arv. Kui 1909. aas-
 tal oli „Uus Elm“ 300 lugejat, niu
 1913. aastal oli neid 581.⁴ Avali-

1 „Uus Elm“ 31. oktoobril 1913, nr. 44.
 2 H. Pöögelmann, Avalia hääl, Tähtsaamat „Rahva sõna“ 1914, lk. 81-90.
 3 Hoppingad, eluloolised andmed Hans Pöögelmanniist, „Klassi-
 võitlus“ detsember 1935, nr. 12, lk. 17.
 4 „Uus Elm“ 5. veebruaril 1914, nr. 6.

III

H. Pöggelmann "Uue Hõma" toimetajama sõja aastail (1914-1917)

1914. aasta juulis puhkes I maailma-
sõda. Sõja puhkemine ei olnud ootama-
tusena "Uue Hõma" lugejatele. H. Pöggelmanni
di ulnevate aastate vältel tähelepaneli-
kult jälgitud rahvusvahelist olusorda
ja informeeritud "Uue Hõma" lugejaid
sõjapilvede kogunemist maailma uoha-
le.

Juba 1912. aastal kirjutas "Uue Hõma"
rahukongressist, mis leidis aset Sveitsis
ja millest võtsid osa delegaadid 20.
maalt. Kongressil võeti vastu re-

solutsioon, mis tunnistas silmapaistele karmiva sõjatrüaoku kõige hirmsamaks kuritööks ja nuttus kõigi maade poliitavilasi üles võitlema selle trüaoku vastu.¹ „Uus Hlm“ ühines resolutsioonis vastuvõetud seisukohtadega.

„Uus Hlm“ lõi ära „Vorwärts“ avaldatud andmed arvatavate sõjakvante arvukohta sõja puhul,² valgustas konflikti taussamaa ja Prantsusmaa vahel Elsass-Lotringi piirast,³ kirjutas sõjaväe muundamisest Venemaal jne.⁴

„Uus Hlm“ avaldas oma seisukohta sõja puhul 1914. aasta ajalehe 45. ja 46. numbris.⁵

Seda seisukohta nõudis H. Pöögelmann lihidalt 1915. aastal. See oli: „... mitte ühegi rahva vastu vihavaenu õhutada, ega ühegi maa naatust soovida; selle vastu kõigi maade valitsuste poliitikat hunnamõista.“⁶

Teatavasti hääletasid II Internationaali kuuluvad sotsialistlikud partiid oma valitsuslele sõjareeditide andmise poolt. Ainult bolševike partii alustas uude võitlust sotsiaal-sovinistidega ja paljastas sõja imperialist-

1 „Uus Hlm“ 29. novembril 1912, nr. 48

2 „Uus Hlm“ 10. jaanuaril 1913, nr. 2.

3 „Uus Hlm“ 13. mail 1913, nr. 20.

4 „Uus Hlm“ 24. juulil 1914, nr. 30.

5 Eesti on säilinud umbes pool „Uus Hlm“ 1914. aasta numbreid, mis sisaldavad sõja alguses. Keegi ei ole võimeline jälgida „Uus Hlm“ sõja puhkemise erimeetodit.

6 „Uus Hlm“ 1915. nr. 26.

linnu demust. See fakt, et „uus koma“ sõja algusest saadik omas sõja viimases bolševike parteiga identse seisukoha, annab tunnistust, kui võrd võrgel idulisel alusel H. Pöögelmanni ajalehte välja andis.

Sõja puhkemine suurendas vastuolusid kõigis ühiskondliku - poliitilise elu sfääris äärmuseni. Ka „uus koma“ väljaandmisel ilmnusid need vastuolud, mida eelnevate aastate vältel peaaegu märgata ei olnud. Need olid vastuolud H. Pöögelmanni poolt väljaantava ajalehe kõrge idulise - poliitilise taseme ja osa väikekodanliku mõtte - laadiga tööliste vahel. Ammu eesti tööliste teadlikkuse järele oli minev. juha 1912. aastal kirjutas H. Pöögelmanni selle kohta: „uus koma lugejate ringkond on oma vaadete poolest tõesti väga mitmekesine, leht aga ühe teatava kindla maailmavaate peale rajatud. Ühe loomulik on selle jures siis, et võide lugejate vaated ja arvamusel lehes vastu paista ei või, kui leht mitte alla nende praeguste piirini langetada ei taha, kus täna ühte, hommeist, ühikomme kolmandat laulku lauldau-

se - kuidas just teie puhul." ¹

Kodanliku ajakirjanduse tege rōja algusest saadik
 mitmeid rōja-propagandat ja õhutas
 vihavaenu rahvaste vahel. Selle propa-
 ganda mõju alla langenid vähem
 klassiteadlikud eesti töölisel Ammikas. Nad
 pidavad endile täiesti vastuvõtmatusks seda,
 et "Mees Hm" si õhutanud vihavaenu rau-
 sa rahva vastu vaid kirjutas: "Mees
 Hm" on rōja algusest saadik iseeni ja
 alati sellist viisakast viisi pidanud,
 et praeguse sõda kapitalismuse sõ-
 da on — pehmel meel viisi viisi
 ta eluajast — ja et selle eest laialisi
 rahvahulki vastutavaks ei võe pidada.
 Meil viisi kõrvalusjätel ei ole siis min-
 git asja ihtki rahvast süüdistada. Ühe-
 gi rahva vastu rahvusliku vihavaenu uu-
 litada ega õhutada, vaid rahvaste vennastu-
 sele püüdes võigi maade valitsevate
 klasside viisi kapitalismuse esindajate vas-
 tu rōjahüüet tõsta" ²

Kirjuse viisi süüdistade avaldamise eest
 hauati M. Pöögelmanni ebaõiglaselt
 süüdistama saansameeluses ja balti paanite

1 "Mees Hm" 13. detsembril 1912, nr. 50.

2 "Mees Hm" 5. märtil 1915, nr. 10.

kaitumises. Edaspidi avaldati koguni arvamus, et Pöögelmann on sausa valitsuse agent ja kõige kroonilis oli talle musta raudis-
ti saatmine, mis pidi sümboliseerima
reeksist lausamaa kasu.

Teos rõjaga suurenes "Mue Hma" mate-
riaalne väärtus. Mites kirjanduses ei
saanud enam ajalehte Eesti saata. Kui-
vas nooru sissetuleu raamatute müü-
gist. Tellimiskahade saatmine hilines.
Selle põhjusena oli ühelt poolt tööpuudus
ja raske materiaalne olus, teiselt poolt
hooldatus ja isegi ilmne pahatahtlikkus.
Selle tõttu oli vähenenud "Mue Hma" telli-
jate arv. Oppositioonis olevad isikud
süüdistasid selles Pöögelmanni. Põhjenda-
matus süüdistused viisid Pöögelmanni ise-
gi nõiavõlge, et ta tõesti üles oma
toimetaja kohalt lahutamise küsimise.
Põhjuseid ei ole veel muudugi re, et ta
ennast süüdlanna oleks tunnud, vaid:
" Süüdistuste seletamine ja õigendamine on
aga võimata, sest keegi ei ole veel
ühtki süüdistust ütlusega Mue Hmast
vinnitatud. Niisugust jätt pendega võitlemine

asjadeus, mis ainult lauuminevut lugejate ja toimetaaja vahel suuendab. Niisugusel lool deus paum, kui toimetaaja oma kohalt lah-
 nuus. See lopetaus pönera vahenorra ja toous ehk eemale jäänud lugejad jälle lehe juurde tagasi: Ma ei tahaus seda mitte hea melega teha, pealegi praegusel pilgul, kus lehel raske seisusond! Kuid ma ei tahaus aga ka lehte oma arvamistest kinnihoidmisega — võib-olla — veel raskemasse seisusonda saata. "1

Nii tõrises olusond siiski ei kujunenud. Enamus "Uue Hma" lugejaid olid rahul H. Pöögelmanni tööga ja toetasid "Uue Hma" sõjavastast seisusonda. Kõivõrd populaarne oli "Uue Hm" tööliste seas väitavad järgmised read ühe tööliste kirjast: "Uue Hma surm pole nii kerge tulema, kui vast mõned arvavad. Olgu vast kui toimetajaid tüdinavad! Rahvaline jõud ikkagi nii pea ei lõpe. Lehte hoitakse juha nagu polgu lippe üheval." 2

Raskestele vaatamata toimetab Pöögelmann "Uue Hma" edasi kui kindlat, sotialismi võidu eest võitlevat ajalehte. "Uue H-

1 "Uue Hm", 18. juunil, 1915, nr. 25.

2 "Uue Hm" 2. aprillil 1915, nr. 14.

ma' põhilisi eesmärgu sõja ajal nägi Pöögelmann sõja vastu võitlemises, selle imperialistliku iseloomu paljastamises, tööliste ühiskondliku-politilise olukorra selgitamises ning nende tõmbamises praegusse võitlusesse tööliste ühiskondide eest. Viimane ühiskond teuris sõja ajal miti päevanorale ja „Uue Hõna“ järeledehõlmel dehtis selles suunas palju ära.

Sõja ajal ühiskond päevanorale ühiskondlikust. Amurisa sotsialistliku Partiga. Eesti sotsialistide organisatsioonid Amurisas olid sotsialistlikud seltsid. Nagu erimeses peatükis mainiti moodustati 1908. aastal seltside ühiskond - Keskkomitee. Keskkomitee organisatsioon „Uue Hõna“ teotamist ja arendamist pidas mingil määral ka sidet seltside vahel. Pärastpoolt Keskkomitee tegutses nähtavasti soikus, ühiskond vastand jühul olus see vajastunud „Uue Hõnas“. Sotsialistlikud seltsid tegutsesid suhteliselt isoleeritult. Sõda eraldas sotsialistlike liikumiste suuremad nõuded ja päevanorale ühiskond sotsialistlike seltside ühendamise ja uue Keskkomitee valimise ühiskond. 1915. aasta 5. septembril

toimus esimene eesti sotsialistlike seltside sammu-
 nute konverents Ameerikas.¹ Konverentsi avas
 H. Pöögelmann. J. Palmer kõnles teemal
 „Käesoleva silmapilgu üle“ ja N. Janson
 „Rahvuslus ja rahvusvahelisus“. Konverents
 linnas tagasi süüdistused H. Pöögelmanni
 saansameelse kohta ja võttis vastu otsu-
 se ühineda Ameerika Sotsialistliku Partei-
 ga. Ühinemisest 1915. aastal veel niini
 midagi välja ei tulnud. 1916. aastal
 oli konverents H. Pöögelmanni vastu
 enam-vähem vaibunud. Konverentsid sa-
 mades ühinemistes nii 1915. aastal, kui muu-
 dugi ka hiljem ette, kuid need ei ol-
 nud enam nii teravad.

1916. aastal ühinesid eesti sotsialistlikud
 seltsid ja moodustasid Eesti Sotsialistide
Liidu.² Valiti kesunomitee koosseisus
 H. Pöögelmann, J. Palmer, A. Pranspill,
 N. Janson ning A. Hornobel.³ Pöögel-
 mann valiti kesunomitee kassahoidjaks.
 Ameerika Eesti Sotsialistide Liitu moodustas 1916.
 aastal 8 sotsialistlikku seltsi: New-Yorki,
 Bostoni, New-Londoni, Chicago, Philadelphia,
 Portlandi, San-Francisco ja Seattle selts.⁴

1 „Uus Tõlm“ 10. septembril 1915, nr. 37.

2 „Uus Tõlm“ 28. jaanuaril 1916, nr. 4.

3 „Uus Tõlm“ 10. märtsil 1916, nr. 10.

4 „Uus Tõlm“ 24. märtsil 1916, nr. 12.

23. märtil 1916. aastal pühitus Eesti Sotsialisti-
 de Liit Eesti sotsialistiline seltside loomise
 ja tegevuse 10. aastapäeva! 11. seltsimehest,
 kes 1906. aastal moodustasid esimese Eesti
 sotsialistliku seltsi Amurikas, oli 10.
 aasta jooksul väga kasvanud Eesti Sot-
 sialistide Liit, kuhu kuulus ligi
200 liiget. Suure osa selles progressis
 oli H. Pöögelmanni toimetatud „Uuel
 Hlmal“, mis tõõlisi pidevalt sotsiali-
 mi vaime kasvatada.

1. juunil 1916. aastal astus Eesti Sotria-
 listide Liit Amurika Sotsialistlikusse Par-
 tisse.² See oli väga tähtis sündmus
 Amurika Eesti sotsialistide elus. Erities de-
 monstratsioon Eesti Sotsialistide Liit sellega oma
 internationalismi, teinens, inimeses tulevime
 Amurika Sotsialistliku Partei Eesti Organoma-
 mine all oli Eesti Sotsialistide Liidu tege-
 vusel suurem kaal.

„Uuel Hlm“ sai endale Eesti Sotsialistide Liidu
 Kesknomite näöl tugeva toetaja. 1916. aas-
 tal paranes ka „Uuel Hlma“ materiaalne olu-
 nord. Ajalike kaudu alustati korjandust la-
 dumismasina ostmiseks. Vaatamata kasumisele

1, „Uuel Hlm“ 10. märtil 1916, nr. 10.

2 „Uuel Hlm“ teatas eluivast sündmusest juba 19. mail.
 „Uuel Hlm“ 19 mail, nr. 20.

oludele saadi lühikese ajaga konna sisse-
 mansus vajaliku summa¹. 10. märtil oli
 uus ladamisarin juba „Uue tlma“ trüki-
 nojas. Ajalehes ilmus selle sündmuse tä-
 histamiseks artikkel pealkirjaga „Mis ühen-
 dated jõud suudab uorda saata“ ja ladu-
 misarina pilt.² Ladumisarin uergendas
 tööd ja tegi väiksemat trükikujja, mille
 tõttu võis ajalehes rohkem materjali aval-
 dada. „Uue tlma“ maht suurenes
 33% võrra. See fants demonstreerib
 „Uue tlma“ populaarsust tööliste seas,
 mis rõõpa ajal oli veelgi suuremud.

Loja algusest saadim ilmus „Uue tl-
 ma“ erimesel leheniljel rubriim „Tõda“,
 milles analüüsiti olusorda riindel, kirjeldati
 lahingute väikse, anti informat-
 riioni haavadute ja langenute arvu uoh-
 ta jne. Ajaleht kutrus: „Üles ritta
 rõõpa vartu!“ ja pöördus este tööliste
 poole järgmise lävitusega: „Teltriime-
 hed! Misuguste vaimustatud sõnade
 ja piltidega need rihtihallivad teid
 ka rõõpale rihtuvad, misuguste uohu-
 tavate teadetege mad ka vaenu võeraste

¹ Ladumisarin osteti järelmaksuga.

² „Uue tlma“ 10. märtil 1916, nr. 10.

rahvaste vastu teie hingesse püüavad sülvata, pidage mees: selle taga seisavad ainult teie suurajate kapitalistide kasud, sisal rüsumaa uole vennatappimine ja veretöö, mis praegu teie silma all Euroopat laastab. Teil ei ole sellist muud oodata, kui aimamata õnnetust. Miljonid on juba müüd tööta, sõda halvans tööstuse täielikult, ainult tapariistade fabri- uud õitunud." See lüüetus oli rühitud Ameriina kodanluse sõjapropaganda vastu ja uutsus töölii valvurusele. Telleus, et sel- gitada lugejatele Ameriina kodanluse põhut huvi sõja vastu, lõi "uus lhm" andmeid Ameriina suurkapitalistide riuastumisest.

"uus lhm" kirjutas, et Ameriina rühenduiigid muutusid rooves sõjatööstuse arendamisega ja välyveo suurendamisega Euroopa võlgninust Euroopa võlausaldajans.²

Sel ajal kui Ameriina suurnodanlus sõ- jäst muinasjutulisi vanumid tõikas, hal- venes tööliste oluord. Tööliste oluorsa uokta ilmusid "uus lhm" artiklid "Kir- bud maha"³, "Tööpuudus ja töötatööliste seisunord."⁴ Stiili järgi otsustades kuulub "Kirbud maha" H. Pögelmannile. Selle arti-

---

1 "uus lhm" 18. juunil 1915, nr. 25.
 2 "uus lhm" 7. jaanuaril 1916, nr. 1.
 3 "uus lhm" 29. jaanuaril 1915, nr. 5
 4 J. Palmer, Tööpuudus ja töötatööliste seisunord, "uus lhm" 19., 26. märtil, 2., 9., 16., 29. aprillil 1915, nr. 12-17.

lis käitlus Pöögelmann tööpuuduse küsimust
 ja kutsumis töölini üles võitlema oma õiguste
 eest. Ta kirjutas: „Kust tuli see „õigus“,
 et teid töölt lahti visatakse, kui teie - unioni-
 dete; et teid majapüümis nõrge uulitsale vi-
 kustab, kui teilt viimneastase veeimemise jä-
 rele kas või ainumise nädala üür saama-
 ta jääb?“ Aktiivi lõpus kutsumis Pöögelmann
 töölini üles ora võtma Ameriina Pötrialist-
 liinu Partei poolt organiseeritavat tööpuuduse
 vastu võitlemise demonstratsioonid: „Kas
 seini ümäl viinud - tulgu siis demonst-
 ratsioonide, astugu esimene samm ühineni-
 se teel. Anname sellega parasitidele esimene
 hoop. Ja siis edasi paneme ühiselt viin-
 ned agarale tööle, ümni viimane söödin-
 meie üha pealt kadunud. Haha seltskon-
 na viibud!“¹

Ameriikan naasvas strigiiliumine. „Mus Km“
 kirjutas: „Klassivõitlus ei ole tunnitsui ka
 nõige rasuematel nõja silmapilvudel sege-
 liinu ühe näidetavalt kadunud ja tulevisuus
 äkvardab ta meid veel rasuemat üngul. Kuid
 meie teame, et meie ainult selle vauder
 sabadusele jõuame.“² „Mus Km“ hoidis üsti

1 „Mus Km“ 29. jaanuaril 1915, nr. 5.

2 „Mus Km“ 30. aprillil 1915, nr. 13.

töölisi pidevalt uurni Ameerika töölislüikumisega. Ajalehes avaldati „Tagasiwaadi Ameerika töölislüikumise juale 1915. aastal“, kus väideti tööpuuduse murenenemist ja striigilüikumise wawu.¹ Kirjutati rätsepate grandioosest striigist, mis lõppes tööliste wõiduga.² Analüüsi-des raudteelaste striigi kirjutas „Uus Elm“:

„Striigi põhjusena on kompaniide äraandlik politika. Nagu teada, lubasid kompaniid hiljuti liikumise striigi järel teenijatele ilma wõitluse-ta organiseerimise õigusi. Teada hakkati aga rilmapiilu murdma, kui striik oli lõppenud. Nüüd ei taha kompaniid unionidest teada-gi, organiseeritud töölisi lastakse hulga wau-pa lahti. Nad tahawad lahingut, et töö-lisi maha wuuda, nende ihiwõimust jö-rustada, nende organisatõioni häwitada.“³ Tärg-nus ilmusitõre: „Iga arusaaja töölise wõ-hus on selles wõidluses oma wõlõivendi toetada, küni töölise õrgu tarwitagu suabi-waari!“⁴ Kõni New-Yorkis juhtus üld-striiki jöõrdus „Uus Elm“ oma lugejate juole ilmusitõrega: „N. Y. Eesti töölised! Teie õlete wõhvalt igatõus oma striikides wõasa wõideldud. Toetage wiisama wõhvalt wa oma

1 „Uus Elm“ 14. jaanuaril 1916, nr. 2.

2 „Uus Elm“ 18. 25. wõlõbruaril 1916, nr. 7 ja 8.

3 „Uus Elm“ 23. juunil 1916, nr. 25.

4 Sealõamas

seltsimehi ¹ Amerika sotsialistliku Partei uu-
 lutas 1916. aasta septembris välja Punase
 nädala. „Uus Elm“ kirjutas selle puhul:
 „Ärgu pidaagu siis käsa rümpes ka meie
 Eesti seltsimehed, kui terve partei rünnak
 riikustööle tõttab. Tume ka meie punasest
 nädalast oma võidu nädala.“ ² Punase nä-
 dala puhul otsustas Amerika Eesti kirjao-
 tuse Osakiriis alandada „Uus Elm“ hin-
 da 50% võrra. Punase nädala jook-
 sul tuligi 55 uut tellimust ja „Uus El-
 ma“ tiraaž kasvas 652. exemplarile. ³

Nende üleskutsete eesmärgis oli organisee-
 rida emigrante ora võtma Amurika töölis-
 te üritustest ja neid igati toetada.

1916. aastal toimunud Amurikas järjekord-
 sed presidendivalimised. Nagu eelmistegi va-
 limiste ajal paljastas „Uus Elm“ kodan-
 luse valimisvõimiamat ja tegi propagan-
 dat sotsialistliku partei kandidaatide heas-
 tlus juures artiklil „Koduendid vali-
 mise võitlusest“, kus olusorda analüü-
 siti. ⁴ „Uus Elm“ selgitas lugijatele Wil-
 soni äärmiselt demagoogilist poliitikat.

1 „Uus Elm“ 29. septembril 1916, nr. 39

2 „Uus Elm“ 25. augustil 1916, nr. 34

3 „Uus Elm“ 6. oktoobril 1916, nr. 40

1915. aastal oli „Uus Elm“ 460 lehekülge. Aasta jook-
 sul oli „Uus Elm“ kirjanduse 200 lehekülge juurde võtmud.

4 „Uus Elm“ 29. sept., 6. okt. 1916, nr. 39-40.

Ka nendel valimistel õnnestus Wilsonil oma demagoogiliste lubaduste abil oma kandidatuuri tuisuordselt läbi viia.

"Uus Elm" paljastas Ameerika Ühendriikide poliitikat sõja ajal. Kuni 1917. aastani mängisid Ameerika Ühendriigid sõjas vahelso-
litaja osa ja tõivasid kasumaid sõdivate riikidega vauplemisest. Juba 1916. aastal hakkas Ameerika tsarapisi valmistuma sõtta-
astumiseks. "Uus Elm" teatas, et Wilson tegi enne valimisi ringkuisu oraviinides, mille usmängisid ei saavutada oraviinide toetus sõjaväe suurendamise küsimuses, kuna Ameerika pidavat "igaus jublas" sõjass valmis olema.¹ Selgitades Wilsoni poliitikat kirjutas "Uus Elm", et 1916. aastal pöörduti president Wilsoni poole ettepanemuga alustada rahusolitamise, kuid Wilson, kes vahtes Ameerika kapitalistide huve teatas, et rahu olivat enneaegne. "Uus Elm" kommenteeris:
"Muidugi - rahu tähendaus Ameerika kapitalile ja nune saagi kokkuvõtmist; seepärast hoia Wilson hooliga selle eest, et mitte rahusolitamisega söömi põletada."²

1 "Uus Elm" 4. veebruaril 1916, nr. 5.

2 "Uus Elm" 19. mail 1916, nr. 20.

1916. aastal organiseerisid Ameerika valitsevad ringkonnad interventiooni Mehhikosse. Ameerika tööliste protestid valitsuse agressiivse poliitika vastu. Ameerika Socialistiline Partei Eesti Lühike Kesknomitee saatis president Wilsonile protestikirja, milles protestiti selvestatud interventiooni vastu Mehhikosse.¹

1917. aastal jälgis „Uus Elm“ pidevalt Ameerika ühendriikide välispoliitikat ja hoiatas esiti tööliste läheneva sõjaku vastu. Artikulis „Kas raha või sõda“ kirjutati, et rahuleotused on äärmiselt väikesed ja vastu on Ameerika sõttaastumist.² 1917. aasta veebruaris teatas „Uus Elm“ rahuliku läbirääkimiste katkestamisest Lantsamaa ja Ameerika vahel.³ „Uus Elm“ kirjutas: „Selgemini kui kunagi enne ja kusagil mujal näitab see pöörang suure sõja käigus, et riik ei ole ja ainult, maailma kahe kapitalistide grupi verise võitlusega tegemist on: emb-kumb peab edaspidi maailma üle valitsema, kas Lantsa või Inglise-Ameerika kapital“⁴ Läheneva sõjakuuga seoses ütles „Uus Elm“ emigrante võitlema selle ohu vastu:

---

1 „Uus Elm“ 12. mail 1916, nr. 19.
 2 „Uus Elm“ 5. jaanuaril 1917, nr. 1
 3 „Uus Elm“ 5. veebruaril 1917, nr. 6
 4 Ameerika valmistub palavinubiselt sõjaks, „Uus Elm“ 7. veebruaril 1917, nr. 7

Verine rööda ähvardab iga tund ka Amerskat. Mis ta emaga kaas toob, seda näitab laastatud Euroopa; näitab rüüstatud maa, surmale aetud rahvas ja purnustatud tööliskümine. Kõige raskesti kannab rööda igal pool töölisklassi peal. Kapital hõiskab — tööli-
 xed nutavad — piiraid ja verd, üles siis, kõik töölised võitlema selle pörgu vastu, mis kapital ja valitsus meie kaela tahavad huna.¹

Amerika totalistliku Partei Eesti Lühdu Keskkomitee saatis Washingtoni telegrammi, milles protestusite valitsuse agressiivse poliitika vastu.² Keskkomitee usostas ka sõjavastase resolutsiooni, mis avaldati ajalehes.³

Tellus, et paremini informunda Eesti tööli-
 lin valitsusest olusost ja tõhustada sõjavastast agitatsiooni. harras "Uus Tlm"
 1917. aasta veebruaris ilmuma kolm noda nädalas — esmaspäeval, kolmapäeval ja reedel.⁴

"Uus Tlm" jälgi võimaluse piires sündmusi Venemaal ja Eestis. Sees sõjaga olid sidemed Venemaaga ja Eestiga

---

1. "Uus Tlm" 7. veebruaril 1917, nr. 7.
 2. "Uus Tlm" 5. veebruaril 1917, nr. 6.
 3. "Uus Tlm" 14. märtil 1917, nr. 22.
 4. "Uus Tlm" 5. veebruaril 1917, nr. 6.

nõgenenud. Vähenenud oli kirjasaatjate arv, kuid üht-kuist siiski Amurikase ulatus. Tõja esimudel uuudel kriitilisel "Musselm" Venemaal ja Eesti valitsevat sõjavaimustust, mis isegi mõningades põlluringkondades ilmselt tuli. N. Janson avaldas ajalehes väljavõtte temale saadetud kirjast, milles välloomustati "patriotismi" tõunde Eesti: "Üleüldine vaimustatud patriotism on sin aset võtnud. Kõik rahvamihiid võtavad sõjast elavalt osa. Venemaa peab dengimata võitma, Laksamaa võõrus ja uhkus peavad muutud saama ja Türgi rünnak ühes temaga kaaduma". Kirjgusse nähtu-rosses rühkus N. Janson väga romantiliselt ja ühtla-ri analüüsini selle põhjused. Edasi debas "Musselm" et sõjavaimustus hakkab junnamööda jähkuma. Tõegi kodanlus tõmbus pisut tagasi. Antinlin "Eesti isamaalaste karrihakardus" kirjutati, et Eesti kodanlus hellitas sõja ajal suuri lootusi oma heale tõstmis-ross, mida aga tsaarivalitus häitma ü. üürus-tanud. Siit siis karrihakardus.² Kirjasaatja M. Jänisroni (M. Karkna) rühk sõmus pinem artikulil "Maailmarõda ja eestlased", milles val-gusdati Eesti majandusliku õunõnda sõja ajal ja pead tõdvat suurene isovõimsi lainet.³

1 "Musselm" 1. jaanuaril 1915., nr. 1.

2 "Musselm" 5. veebruaril 1915., nr. 6.

3. "Musselm" 10. augustil 1915., nr. 7.

Kuna kaastöö eestist oli riisivi äärmiselt raske, kasutas „Uus Elm“ ära Eesti kodanluse ajakirjanduses ilmunud materjali. „Uus Elm“ kritiseeriti „Tallinna Teatajat“, kes teaviti veebruaris („Uus Elm“ kommentaar) kuberner Korostovetsi lahkumise puhul roovi avaldas, et arusaadmine hästi piduliku oleus.¹ „Uus Elm“ kirjutas talupoegade vabastamise 100. aastase juubeli puhitsemisest Eesti kodanluse poolt ja paljastas selle vabastamise teelid viiborise.²

Venemaa kohta ilmus rohkesti materjali. 1916. aasta „Uus Elm“ erimestes numbrites avaldati artikkel „Venemaa 1915 aastal“, milles analüüsiti tsaarivalituse poliitikat.³ Kirjutati, et 1915. aasta oli Venemaa le sõjandusel võrdlemisi edukas. Kodanlus lootas riiklikumme saani, valitus riisus võit rahva vaela ümber koormale. Edu oli aga väinim. Kodanlus süüdistas valitust, kes selle peale deumma laiali saatis. Analüüsides tsaarivalituse poliitikat kirjutas „Uus Elm“ järgmise järelduse: „Tööli-
rid, talupojad, vaesemad linnaelanikud vi-
hid, kes võin võide lootuses sõda loota-

1 „Uus Elm“ 18. veebruaril 1916, nr. 7.

2 „Uus Elm“ 3. juunil 1916, nr. 22

3 „Uus Elm“ 12., 19. jaanuaril 1916, nr. 2-3

ma töttarid, näevad müid, kuidas nende kas-
 ned ohvrid asjata kaduma lähevad - tsaris-
 muse politüa pärast. ja kuidas neile nen-
 de kannatuste ja ohvrite eest pöörase rõhu-
 misega kätte tasutakse." Selle tulemusena,
 kirjutas "Uus Tlm", kannab Venemaa ära-
 ma. Vene töörahva olu kohta valgustand
 veel artüülid: "Venemaa olu kohta", "Mis
 Venemaal sünnib?"³, "Töölise seisund
 Venemaal sõja peosul"⁴ kirjasaatjalt
 M. M.-ilt ilmnes taas pikemat artüülit-
 "Venemaa sotsiaaldemokraatia ja sõda"⁵
 ning "Vene tööliste usaldusmehed Euroo-
 pas"⁶. Enimuses artüüli teatati, et tsari-
 valitsus on tulgenud võie tööliste ühis-
 sed, proletariaat on jäänud ilma oma
 ajavahendusest ja juhtidest, kes on kas
 vanglas või ründel. "Uus Tlm" lõi
 öra fante Venemaa majanduslikust laos-
 tumisest ja rahva rahuelumatusse juide-
 vast suurenemisest.

Töölise sõltumise laiendamiseks lõi
 "Uus Tlm" teatid va mujal maailmas
 valitsevast olu kohta ja analüüsis tähta-

-
- 1 "Uus Tlm" 12., 19. jaanuaril 1916, nr. 2-3
  - 2 H. P., Venemaa olu kohta, "Uus Tlm" 15. jaanuaril 1915, nr. 3
  - 3 "Uus Tlm" 12. veebruaril 1915, nr. 7.
  - 4 "Uus Tlm" 25. aug., 1. sept. 1917., nr. 34-35
  - 5 "Uus Tlm" 19. märtsil 1915, nr. 12.
  - 6 "Uus Tlm" 2. aprillil 1915, nr. 14.

maid sündmusi. H. Pöögelmann oli sõja al-
 gust saadud jälgitud kriisi, mis teunis
 sotsialistlikus liikumises Euroopas. Lays
 „Mis tulevik saab“ kirjutas ta, et kapital-
 listid kasutavad lahukeliseid sotsialistide
 hulgas oma huvideks. Ta nägi ette, et need
 lahukelised viivad lõhenemisele sotsialistide ri-
 dades. Sellest tegi Pöögelmann järgmise jä-
 relduse: „Võlu tugevus ja mõju ei rüüa
 igasugust mitte mees arvus — nagu seda lau-
 samaal nägime — vaid tihti on põhipõhmo-
 teline kindlus ja sellest järgneva paendu-
 mata tautika, mis darvilineel uural hulgas
 kaasa tõmbab, palju tähtsam. Ja meie
 võime kindlad olla — põhusmothelisele ri-
 gavusele ja järjekindlale tautikale sots.
 liikumises annab praegune sõda tugeva
 tõune — edasi. Ja see võib kahtlemata
 uugu liikumist ka — edasi.“² Antinilis
 „Möödud ihinuvad“ kirjutati, et Euroopia
 sotsialistide sõjavaimustus kannab juba
 jahtuma. Laysa Riigipäeva uosolenuel eri-
 nes sotsialist Haase võlja raku nõuelega.³
 „Uues Ilmas“ valgustati meelavalduse Ber-
 linnis, kus nõuti raku, vabadust ja liiba.⁴

1. „Uues Ilmas“ 1. jaanuaril 1915, nr. 1-2.

2. Tealsamas

3. „Uues Ilmas“ 7. jaanuaril 1916, nr. 1

4. Tealsamas

Tähelepanuväärne sündmus oli K. Liebnichti
 aretuseks 1916. aastal. "Uus Klm" teatas
 sellest artiklis "Püüda mehinus", kus kirjuti
 et Liebnichti süüdistati äraandmises
 ja riigivõimudele vastupanemises. "Uus Klm"
 kirjutas, et Liebnichti tegelik süü seisnes
 selles, et ta 1. mai demonstratsioonil eri-
 nes kõnega, milles väideti valituse poliiti-
 tilist. "Uus Klm" tege sündmusest järgmi-
 sed järeldused: "Vägivald Liebnichti kallal
 leiab vastuaja laialdas hulgades ja ära-
 tab uusi võitlejaid tööle, praegust vägi-
 valla nõnda rida rutem hauda lööma."²

Edaspidi teatas "Uus Klm" rahustusest,
 mis järgnes Liebnichti aretuse
 lausumisel. 22. septembril võeti Amee-
 rika Sotsialistliku Partei Eesti Liidu Kesk-
 komitee soovolekul vastu otsus saata

K. Liebnichti ebaõiglase aretuse vastu
 protistiresolutsioon Internatsionaalsele Sotsia-
 listlikule Komisjonile Berni. Resolutsiooni
 koostas H. Pöögelman ja see avaldati
 "Uus Klm" s.³

Sel ajal uue sotsialistliku liikumise Euroo-

1. "Uus Klm" 30. juunil 1916, nr. 26.
 2. Teatamus
 3. "Uus Klm" 22. septembril 1916, nr. 38.

pas elas üle viisi, pööras H. Pöögelmann
 vabalt tähelepanu sotsialismi teooriat tutvustava-
 te ja propageerivate artiklite avaldamisele „Uues
 Ilmas.“ Ilmunud sellised artiklid nagu:

„Sotsialistlikud seltsid“¹, „Miss maa meie par-
 tiile maanud?“², „Palgatöö ja sotsialis-
 mus“³, „Noorsotsialistide liikumine“⁴, „Inter-
 nationalism“⁵, „Revolutsiooniline tee ja
 evolutsiooniline tee sotsialismuse poole“⁶ jne.

H. Janssoni sulest ilmus artikkel: „Missu-
 gust rahu meie tahame?“, kus ta lõi
 välja bolshevik partei rahuvõuded –
 ühildine, ilma annentsioonideta ja kontri-
 butatsioonideta, rahvaste vaba enesmäramise
 õigus.⁷

1914 aastal tähistati „Uue Ilma“ organis-
 rimisel tööliste juhti ja tööliste üsilduse-
 ga seotud mälestuspäevi. 1915. aastal
 moodus 10. aastat vanaid juhtapäevast. Sel
 puhul uuraldas New-Yorgi sotsialistliku
 Eesti seltsi mälestusõhtu. Nõnuga „Vene-
 maa revolutsiooni eelalg“ esines H. Pöögel-
 mann.⁸ 1. mai tähistamiseks ilmunud
 „Uues Ilmas“ Pöögelmanni sulest kuul-
 tused ja juhtuujad. 1916 aasta 1. mainis ilmus

1 „Uues Ilm“ 5., 12. mail 1916, nr. 18-19

2 „Uues Ilm“ 2. juunil 1916, nr. 22

3 Teatsamas

4 „Uues Ilm“ 2. veebruaril 1917, nr. 5.

5 „Uues Ilm“ 2., 4. aprillil 1917, nr. 30-31

6 „Uues Ilm“ 9. aprillil 1917, nr. 33.

7 Teatsamas

8 „Uues Ilm“ 29. jaanuaril 1915, nr. 5.

juhtuiri „Läbi võise udu tõuseb vabaduse päine,
 kus Pöögelmann kuulutas ette revolutsiooni.“¹ Ta
 kirjutas: „Kui ei suuda meie läbi vahuse müllu
 võini muudatuni näha, mis sõda toob, aga
 juba aimame määratuid muudusi majandus-
 lises elus; teravate joontena paistavad silma
 poliitikaliste muuduste uavatsund. Lüheldalt:
 juba nüüd ei ole mingit kahtlust, et meie
 sõja järgil tule ilma eneste ees näeme.²
 Ka kirjaliku pühakid kasutas H. Pöögelmann
 sellens, et teha ateistlikku propagandat ja
 võidelda sotsialismi eest. Lühavõttepühak ilmus
 sama selt artiklil „Meie ühistõusmise
 pühak“, kus ta kirjutas, et tööliste ühis-
 tõusmise pühaks on revolutsioon ja uapi-
 talismi hävitamine.“³

1916. aastal juhtusid usti tööliste Armees-
 kas H. Pöögelmanni uijandusliku tegevuse 25.
 aastast juubelit. Artiklis „Meie uijamine
 juubel“ iseloomustas H. Janson Pöögelmanni
 kui tööliste huvide eest võitlejat ja sotsialis-
 mi liju all kõndijat, ja juõndus Pöögel-
 manni pooli järgmiste ridadega: Ela veel
 uaua meie kas, sm. Pöögelmann, jatka
 veel tagajärjerinnuamalt oma uasulianu tööd

1 „Uus Tõn“ 21. aprillil 1916, nr. 16.

2 Teatsamen

3 „Uus Tõn“ 14. aprillil 1916, nr. 15.

tööliselari äratamises ja teha, et meie oma terve jõuga liinu puudeid loetama saame. Selle riindumise tähtsustamises avaldasid N. Janson ja J. Lehmann "Mees Tõmas" H. Pöögelmanni eluloos. Lõppinud olid järgmised: "Et sm. H. P. elulugu mitmelt poolt uuendada sooviti ja avaldada paluti, et tema ise — ühtlase otsusega — oma tagasihoidlikkuse pärast seda kirjutada ei tahanud, võtsime meie, kes oma eludel vahel temaga ronnu olime püüdnud, selle töö endi peale. Seda rõõmum, et meie arvamisel, see sm. H. P. poolt Eesti tööliselari seenu sotsialistlike ideede tutvutamise vaeval tänapäevaks ja tema juhtimise võimsalt olla". Elulugu ilmus koos Pöögelmanni vahemärkustega "Mees Tõmas" kolmes numbris ja hõlmas ajavahemikku Pöögelmanni sünnist kuni 1907. aastani.³

Teadmata põhjustel see enam ei järgunud. Teo aastad olid H. Pöögelmannile väga pingulise tegevuse aastad. Peale oma põhikõõ eximis ja nõuõhtudel ühiskonnatega, oli hantumis haridushuvel uurimisel mis loeti Ameerika ajalugu ja poliitikat ning töölistikumist, tege organisatsioonilist tööd Eesti sotsialistide liidus kesu-

1 "Mees Tõmas" 7. jaanuaril 1916, nr. 1.

2 "Mees Tõmas" 28. aprillil 1916, nr. 17.

3 "Mees Tõmas" 28. apr., 5., 12. mail 1916, nr. 17-19.

komitee liikumena, tegeles enesetäiendamisega
 me. Niiugune intensiivne tegutsimine mõ-
 pis vältavalt. Kirjas J. Lehmannile
 1916. aasta 24. oktoobril kirjutas Pöögelmann:
 „Et lihe juures kaugeltki mitte võin
 võrras u ole — taevane kuidas me
 ire seda võin tunne. Ma saan prae-
 guse sistemi juures ainult oma tehni-
 list külge tarvitada — loov töö, mis aega
 nõuab, peab tegemata jääma. Ja tehnika-
 linegi jõud liub vahete-vahel raugema.
 Olen juba üle 5. aasta niin süngi-
 nud, ilma, et päevagi puhueaega oleu
 saanud. See mõjub, leht jääb
 kuivas, värimus tundub serades, ra-
 gu uhasu. Aga mis teha...?“¹

Emigrandile tundus Pöögelmannile sun-
 nituna. Ta ootas sobivat võimalust ko-
 ju tagasi pöördumiseks. See võimalus saa-
 busi koos Veebruarirevolutsiooniga Ve-
 nemaal.

Veebruarirevolutsioon oli suureõnnim-
 us kogu madama töörahvale. „Mees Ilma“ teatas

¹ H. Pöögelmanni kiri J. Lehmannile 24. oktoobril 1916. aastal. Johannes Lehmann, Vana revolutsionääri mälestusi ja elamu-
 ri, Tartus 1935.

J. Lehmann õppis H. Pöögelmanniga koos Põltsamaa Aleksandri-
 koolis. Ta võttis osa 1905.-1907. aasta revolutsioonist ja saadeti
 tsaarivahituse poolt sinni tööle. 1916. aastal saabus ta Amuri-
 kasse ja tegutses hiljem ka „Mees Ilma“ juures. Oktoobrirevolutsio-
 ni ajal pööris põliselanik kirikusse rüga ja läis pörmleppide no-
 danlusega. Käesolev töö on kirjutatud uodanluse pörmiaoniit lähtudes,
 kuid mõningaid ühinusi käsitles J. Lehmann vööllemini objektivselt.

sellist esmakordselt 16. märtil. Edaspidi ilmus ajalehes erimeel leheniljel rubriik "Venemaa revolutsioon", kus avaldati teatid Venemaal aset leidvatest sündmustest. Kirjutati amnestiasst, ettevalmistustest Arutava kogu kokkuvõttesse, sõjavastast viibustööst, Dolgovoegade soodimute võimogudest jne. Artikulis "Venemaa revolutsioon" analüüsis Pöögelmann revolutsiooni vandauid jõude, tulemusi ja eesriivaid ülesandeid. Revolutsiooni tuleviku analüüsis Pöögelmann suure poliitilise kiripruuse ja ettevõgeliikumega artikulis "Venemaa revolutsiooni vastused ja lootused".² Ta nägi ette kodanluse vastupanu, võimalikku kontro-revolutsiooni ja interventtsiooni välisriivide poolst. Pöögelmann kirjutas: "Vene revolutsiooni võidukuma tõotab kaunist päeva. Kuid äärmiselt jäägum xda jumalalt ootama, vaid igauks, kes teiste armust saami enesele alatumaks peab, pangu kaasatõmbamisest käsi vütge, kus ja kuidas sellus igauks võimalus liidub. Vastased kannavad meie hädaohtusid, meie endi - tõelisteulassi ülesanne ja kohus peab olma oma lootusi täide rüia. Igaüks on sellus oma osa täida".³

1 "Uus Elm" 19. märtil 1918, nr. 24.

2 "Uus Elm" 30. märtil 1918, nr. 29.

3 Peasaman

Eesti seltsimehed Ameerikas toetavad revolutsiooni.
 19. märtil ilmus „Uues Hmas“ avaldus 50.
 tööliste allkirjaga, kus avaldati solidaarsust
 revolutsiooniga. Arotati revolutsiooni toetami-
 se komitee.²

Oma kavatsust ära revida teatas Pöögelman
 esmakordselt 6. aprillil. Teoses toimetaja
 ulkriiva lahnumisega nemis väga desavalt pae-
 vanonale „Uue Hma“ edasise saatuse küsi-
 mus. Kutsuti uunuu Ameerika Eesti Hii-
 jästuse Usarihingue esanevaline uosolen.³

Koosoleu võttis vastu revolutsiooni revolüt-
 siooni mehed. Tänavötuga esnes H. Pöö-
 gelmann. Ta teatas, et suue hulki aja-
 lehe agaramaid kaastöölisi kavatsab ära
 revida. Selle tagajärgjus on seltsile nör-
 gemine ja „Uue Hma“ ainelise toetamise
 vähenemine, sest need, kes seni „Uue Hma“,
 kui ainuust Eesti sotsialistlikku ajalehte
 toetand, kannavad nüüd lugema kodumaa
 ajakirjandust. Ka ladumismarina eest Juli-
 marista veel 1000 dollari. N. Janson de-
 gi ettepanemu ladumismarina kodumaa töölis-
 tele kinnuda. Vaidluste tulemusena võeti
 vastu uus ettepanemu, mis pandi luggia-

1 „Uue Hm“ 19. märtil 1917, nr. 22.

2 „Uue Hm“ 6. aprillil 1917, nr. 32.

3 „Uue Hm“ 18. aprillil 1917, nr. 37.

te häälitamisele. Need olid:

1. Loputada ajalike väljaandmine 1. juunil 1917.
2. Loputada ajalike väljaandmine siis, kui kodumaal on asutatud töölisajalike ja olud seda nõuavad.

H. Pöögelmanni aremel määrati „Mees Ilma“ toimetasjaks J. Palmer.

18. aprillil avaldati „Mees Ilmas“ J. Lilienbachi telegramm: „Mees ajalike „Mees Ilma“ ilmub praegu päevalehesena. Toimetasjaks on Anvelt, Bucz ja Mienther. Pöögelmanni on hädasti tarvis.“

Su telegramm näitas, et juuretuliselt olus võinud „Mees Ilma“ väljaandmise lõpetada — Eesti ilmus töölisajalike.

Nüüd algasid vaidlused „Mees Ilma“ edasise saatuse üle. Usa lugejaid, esotas Pranspelli ja fariiga, tahtsid usutada H. Pöögelmanni lahkumist sellens, et muuta „Mees Ilma“ oma maitsel vastavaks — väinuosandlikuks ajalikeks. Pöögelmanni oli seda ette näinud. Juba enne kirjastuse ühingu koosolekut erines ta ajalike ettepanemuga muutada oma jõud seina, kus seda kõige rohk-

nem vajatause — Venemaal. Samuti soovitas
 ja Ameerika Eesti kirjanduse tsentrühingul astu-
 da uudemaa tööliste kirjanduse ühingu liik-
 meks, et „Uue Hlma“ lugejad saavud oma
 tellimiseks uust uudemaa töölistajale. Oma
 seisukohti „Uue Hlma“ väljaandmise lõputa-
 mise kohta motiveeris ta artikulis „Missu-
 gust otsust toetada?“. Ta kirjutas: „Kui
 iganes „Uue Hlma“ selle seisukohta peab võt-
 ma, et tal teiste maade tööliste võidlusega
 enam mingit tegemist ei pea olema — nagu
 Peanspill seda jütustab — siis on paars
 kui ta kirjuti enam ei ole.“²

Mõningad inimesed nõudididid H. Pöögelman-
 ni alles, et ta jüst oma ärasõidu tõttu-
 iselikest motiveerist, soorit „Uue Hlma“
 väljaandmise lõputamist. Selle peale Pöö-
 gelmann kirjutas: „Uue Hlma on üks osa
 minu elust, minu hingest. Ja jüst selle-
 pärast näenini ma seda jõudu nal,
 kus tal üleüldise tööliste võidluse kohta
 avaram hõõpõeld ja suuremad tagajärjed.“³

H. Pöögelmanni kartused „Uue Hlma“
 edasise soaduse kohta olid põhjendatud, kuid
 ometi ei saanud ta täies ulatuses hinnata

1 „Uue Hlma“ 11. aprillil 1917, nr. 34.

2 „Uue Hlma“ 27. aprillil 1917, nr. 38.

3 „Uue Hlma“ 11. aprillil 1917, nr. 34

seda mõju, mida „uus ilm“ oli avaldanud Ameerika
 eesti töölistele. See mõju oli nii tugev, et „uus
 ilma“ edasist väljandmist nõuti ja sellenim-
 manid saadeti. Nõudmine „uus ilma“ edas-
 pidi välja anda oli hoopis ulatuslikum nen-
 de tööliste hulgas, kes „uus ilma“ renist ise-
 loomu olid taotanud ja sellent ka edaspi-
 di vinni tahtsid pidada. Töelised nõudsid,
 et juhul kui „uus ilm“ edasi ilmeks,
 siis ja kindlalt oma endistel seisukohta-
 del püsiks. Suurel rahvaarvotulekul otsus-
 tati „uus ilma“ väljandmist jätkata.
 Sellega oli „uus ilma“ saatus otsustatud.
 „uus ilm“ jätkas ilmumist H. Pöögelmanni
 poolt nähtenäidatud suunas, mis oli muu-
 reus tunnustavus Pöögelmanni tööle Amee-
 rikas.

Esimene grupp eesti seltsimehi lahkus
 Ameerikast 23. aprillil 1917. aastal. Sellese
 gruppi kuulusid H. Pöögelmann perenonna-
 ga, M. Janson, J. Lehman ja P. Lepp.
 Ajutine valitsus võimaldas taganipöörduvate-
 le poliitilistele emigrantidele tasuta sõidu.
 Arasõitvad seltsimehed jätsid „uus ilma“
 lugijadega hüvasti järgmiste sõnadega: „Meie

lahkumise - tüe jääte veel praeguse võitluse väljal-
le. Liine kindlalt ja tugevas ühendatud reas
oma reniste seisukohtade peal. dehvitage jül-
gelt punast revolutsioonide võidu lippu oma
peade kohal! Elagu tööliste ühisdunne, kas-
vagu Eesti revolutsiooniline liikumine!"¹

"Õnnelinnu teerisi ärasõitjatele!" roovis kõigi
mahajäijate nimel J. Palmer. Ta heitis lü-
hikese tagasivaate lahkuvate revolutsioonide tegevus-
le ja hindas seda väga kõrgelt. Tõime-
taja lahkumise puhul kirjutas ta: "Muu-
kaotame sm-he Pöögelmanni ärasõiduga
M. T. vanaaegse toimetaja, meie kaotame pa-
rema Eesti sots. teoretiku ja ajakirjani-
ku, kes hulk aega riin Am. meie isesead-
vuse kasvatamiseks ja silmaringi laiendamiseks
di. Ainult see teadmised võib midagi ajuti-
selt rahustada, et sm. Pöögelmann ei lahku
meist vaimiliselt - ei, ta saab kodumaal pal-
ju avaramal tööliste liikumise tööriistal
mitnevõrd rohkem kasu tooma, kui riin-
sel kitsal - peema laiusel - E. tööliste võit-
luse väljal. Õnnelinnu teerisi ärasõitjatele!"²

Peale viie ja poole aastast Amersi-
kas viibimist pöördus Hans Pöögelmann

1 "Uus Elm" 27. aprillil 1917, nr. 38

2 "Uus Elm" 18. aprillil 1917, nr. 37

tagasi Eestise ja armu koha kõige palava-
 vamasse võitlusse. Järgnevat aastate
 jooksul tegi H. Pöögelmann ära määrä-
 tu nune töö Eesti proletariaadi harva-
 tamisel ja tema revolutsioonilise võitluse
 juhtimisel.

Kokkuvõte

Küü 1909. aastal ilmus "Mees Ilma" esimene number, mis nimetas uodantlin "Postimees" ajalehe väljaandmist jõuetuks vaateks. Ametiühingute ajavisi "Töö" kirjutas selle kohta järgmist: "Jõuetu võib see vaate olla. On ju usklari Americas ainult näputais, needni laiati... Aga see "jõuetu" vaategi kõneleb juba suurest, kõrgest etnilisest jõust ja piiridmusest, milles inimisesoo tuleviku pant peitub. "M. T." võib jõuetult muutuda, aga see jõud, mis ta elule viitab, võib ümberõud vaheldemata üle "Postimehe" ja "Pet. Teadaja" haudade...¹ N. Jansson meenutab neid

---

¹ Referentitud "Mees Ilmast".
"Mees Ilm" 21. juunil 1912, nr. 25.

ennustusi „Uue Hlma“ kolmandal sünnipäeval, millel ta õigusega kirjutas: „Ja „Uus Hlm“ — see „jõuetu“ ratsa? Seal seisab ta kolme tööriista aasta järele niisama uhelt pea püsti, nagu esimese sammude astumise ajal.“

Vaadates tagasi „Uue Hlma“ esimestele ilmumisaastadele võib öelda, et ajaleht jäi kohati puudu võitlusest iseloomust, kuid võitlustuluse ometi müüdati. H. Pöögelmanni poolt puhuti see lõuale ja „Uus Hlm“ sai tõeline, võitlus tööliste ajaleht. „Uus Hlm“ kasvatas esiti pagulaste sotsialismi vaimus, laiendas nende silmaaringi ja jättis osavõtte Ameerika töölistikumisest. „Uus Hlm“ hoidis eesti tööliste Ameerikas pidevalt ühena töölistikumisega Venemaal ja Eestis, ning toetas kodumaa tööliste üritusi. I maailmasõja aastail paljastas „Uus Hlm“ sõja imperialistlikku olemust ja võitles selle muutmise eest koduseks.

H. Pöögelmanni rogu tegevus Ameerikas oli suunatud kapitalismi vastu.

tamise ja uue ühiskonna ülesehitamise
võime. Ka noor ja edasine elu
oli pühendatud samale ühiskonnale.

H. Pöögelmanni poolt Ameerika mullast
istutatud seeme ei ole praegugi progres-
siivse - rahu ja demokraatia ülestõid-
eva ajalehe - "Uue Elma" näol
edasi.

Thuringy *Up*

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

Kasutatud kirjandus

- Lenin, V. I., kuidas ei tule kirjanduse resoluutsiooni, Teosed, 12. kd, Tallinn 1953.
- x x x
- Ameerika Eesti Album II, New-York 1921.
- E N IV ajalugu II, Tallinn 1963.
- Lehmann, J., Vana revolutsionaari mälestusi ja elamusi, Postimees Tartus 1935.
- Mayak, R., Hans Pöögelmann, „Revolutsiooni lipunandjad“, Tallinn 1962.
- Moosberg, H., Eestlaste väljareändamisest ja elust Ameerikas XIX saj. lõpul - XX saj. algul. (Käikivi)
- Moosberg, H., Hans Pöögelmann 1905-1907. a. revolutsioonis, TRÜ Toimetised vihik 87, Tartus 1960.
- Pöögelmann, H., Ajaleht uue ajideaja, „Mees Km“ 12. detsembril 1913, nr. 50
- Pöögelmann, H., Avaliku hääl, Tähtsaamad „Rahva sõna“ 1914.
- Pöögelmann, H., kuidas kodanline ajakirjandus võltrib ja moonutab, „Kiis“ 22. aug. 1913, nr. 93.
- Pöögelmann, H., Luuletused, Tallinn 1957.

Pöögelmann, H., Teavituse kaarvõitlejatele, "Klassivõidlus" mai 1934, nr. 5.

Pöögelmann, H., Venemaa revolutsiooni kardusid ja lootused, "Mees Ilm" 30 märtsil 1918, nr. 29.

x x x

"Klassivõidlus" 1934 - 1935.

kontseptsioonid

"Ameerika Lesti Postimees" 1897 - 1900.

"Kiir" 1912 - 1914.

"Töömees" 1908.

"Mees Ilm" 1909 - 1917.

700

[Faint bleed-through text from the reverse side of the page, including names like 'H. Pöögelmann' and dates like '1911-1914', '1910-1914', and '1911-1914']

sisuord

- liseseihatus lu. 1-3.
- I ptk. „Uue Hma“ asutamisest ja tegevusest
aastail 1909-1911 lu. 4-20.
- II ptk. H. Pöögelmann „Uue Hma“ toimetusajana aas-
tail 1911-1914 lu. 21-54.
- III ptk. H. Pöögelmann „Uue Hma“ loimetajana
sõja aastail (1914-1917) lu. 55-87.
- Karutatud viijändus lu. 91-92.